

ЗВІТ

про гірський туристський
спортивний похід другої категорії складності
по Архизу (Західний Кавказ)
здійснений з 10 серпня до 24 серпня 2004 року.

с. Архиз – р. Архиз – р. Дукка – р. Темір-Кулак – зв'язка (**1А**):
п. Темір-Кулак (1А, 3050)–п. Аюлю (1А, 2874) – оз. Семіцветное – п. Оленячий (**1А**, 2920) –
траверс витоків р. Біла – зв'язка (**1А**): п. Дорбун (1А*, 2882)–п. Дуріцького (1А*, 3030) –
р. Аманауз – р. Псиш – р. Секіртме – п. Чучхурська Щілина (рад., **1А**, 3154) – зв'язка (**1Б**):
п. Траверсний (1Б*, 3100)–п. Чучхур (1А*, 3020) – «Зелені Озера» – в. Чучхур-Баші (**1Б**, 3512) –
п. Заячі Вуха (**1А**, 2880) – п. Славутич (Ак-Айри Зах.) (**1Б**, 3050) «Спартаківські ночівлі» –
р. Ак-Айри – «Льодовикова ферма» – р. Софія – с. Архиз – р. Архиз – «Місячна долина» –
п. Федосеева (**1А**, 2880) – Агурські озера – р. Кяфар-Агур – п. Розсипний Горб (н/к, 2200) –
хр. Ингур – р. Кяфар-Агур – п. Генерівська Балка (н/к, 1680) – с. Нижній Архиз

Маршрутна книжка №41-04

Керівник групи Соколов Артем Михайлович

Адреса керівника _____

Маршрутно-кваліфікаційна комісія розглянула звіт і вважає, що похід може бути
зарахований усім учасникам і керівнику _____ категорії складності

Звіт використовувати в _____

2004

Copyright © 2004 Artem M. Sokolov

Permission is granted to copy, distribute and/or modify this document under the terms of the [GNU Free Documentation License](#), Version 1.2 or any later version published by the Free Software Foundation; with no Invariant Sections, no Front-Cover Texts, and no Back-Cover Texts. A copy of the license is included in the section entitled [GNU Free Documentation License](#).

Зміст

I	Довідкові дані	5
I.1	Маршрут	5
I.2	Склад групи	6
II	Відомості про район подорожі	9
II.1	Загально-географічні дані	9
II.1-1	Кавказ	9
II.1-2	Західний Кавказ	9
II.1-3	Архиз	9
II.2	Клімат	10
II.3	Звірі й рослинність	11
II.4	Найцікавіші історичні об'єкти	11
II.4-1	Екскурс в історію	11
II.4-2	Маас	12
II.4-3	Кяфар	13
II.4-4	Храми Нижнього Архизу	14
II.4-5	Нерукотворий образ	15
II.5	Транспорт	15
II.5-1	Поїзд	15
II.5-2	Як дістатися до гір	15
II.5-3	Контакти перевізників	16
II.6	Міліція, ВВіР, прикордонники	16
II.6-1	Міліція	16
II.6-2	ВВіР	17
II.6-3	Прикордонники	17
II.7	Туристська характеристика району	17
II.7-1	Загальна ідея походу і характеристика маршруту	18
II.8	Аварійні виходи з маршруту і його запасні варіанти	19
II.8-1	Аварійні виходи	19
II.8-2	Запасні варіанти ділянок маршруту	20
II.8-3	Запасний маршрут на Центральному Кавказі	20
II.9	Зміни маршруту та їх причини	20
II.9-1	Погода і прогнози	20
II.9-2	Рятувальна служба	21
II.9-3	Організація забросок	21
II.9-4	Мобільний зв'язок	21
II.9-5	Картографічний матеріал	21
III	Технічний опис маршруту	22
III.1	Технічний опис ділянок маршруту	22
III.1-1	Невинномиськ — Архиз	22
III.1-2	Архиз — р. Архиз — р. Дукка — р. Темір-Кулак	22
III.1-3	зв'язка (1А): п. Темір-Кулак (1А) – п. Аюлю (1А)	23
III.1-4	п. Оленячий (1А) – траверс верхів'їв р. Біла	24
III.1-5	зв'язка (1А): п. Дорбун (1А*) – п. Дуріцького (1А*)	26
III.1-6	спуск долиною р. Аманауз – переправа – «Псишська галявина»	28

III.1-7 «Наурська стежка» – р. Секіртме – л. Буша	29
III.1-8 зв'язка (1Б): п. Траверсний (1Б*) – п. Чучхур (1А*)	31
III.1-9 в. Чучхур-Баші (1Б)	34
III.1-10 п. Заячі Вуха (1А)	35
III.1-11 п. Славутич (Ак-Айри Зах.) (1Б)	36
III.1-12 «Спартаківські ночівлі» – с. Архиз	37
III.1-13 с. Архиз – «Місячна галявина»	37
III.1-14 п. Федосєєва (1А)	38
III.1-15 «Агурські озера» – р. Кяфар-Агур – п. Розсипний Горб (н/к)	39
III.1-16 хр. Інгур	40
III.1-17 переправа через р. Кяфар-Агур – п. Генерівська балка (н/к)	41
III.1-18 с. Нижній Архиз – Невинномиськ	41
III.2 Визначальні перешкоди та потенційно небезпечні ділянки маршруту	42
III.3 Подяки	42
IV Графік руху та висотний профіль	43
IV.1 Графік руху	43
IV.2 Висотний профіль маршруту	44
A Додатки	45
A.1 Список скорочень і абревіатур	45
A.2 Спорядження	46
A.2-1 Групове спорядження	46
A.2-2 Особисте спорядження	46
A.2-3 Додаткове особисте спорядження	47
A.3 Витрати газу	47
A.4 Аптечка	48
A.4-1 Склад групової аптечки	48
A.4-2 Склад індивідуальної аптечки	49
A.5 Продуктова розкладка	50
A.6 Фінансові витрати	51
A.7 Розклади роботи закладів	51
A.8 Перевальні записки	52
A.9 Документи для отримання пропуску в прикордонну зону	54
A.9-1 Заява	54
A.9-2 Список групи	54
B GNU Free Documentation License	56

I Довідкові дані

1. Вид туризму — гірський
2. Категорії складності — другої
3. Протяжність маршруту — 155 км.
4. Загальна тривалість подорожі — 14 днів
5. Тривалість активної частини подорожі — 11 днів
6. Період активної частини подорожі — з 10 серпня по 24 серпня 2004 року
7. Подорож в районі — Архизу (Західний Кавказ)
8. Керівник — Соколов Артем Михайлович
9. Кількість учасників — 12
10. Заявочні матеріали розглянуто — Обласною МКК м. Києва
11. Маршрутна книжка — №41-04

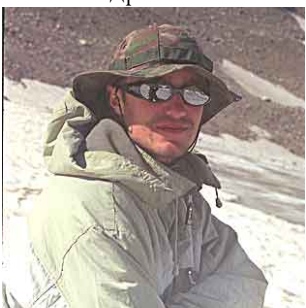
I.1 Маршрут

с. Архиз – р. Архиз – р. Дукка – р. Тёмір-Кулак – зв’язка (**1А**): п. Тёмір-Кулак (1А, 3050)– п. Аюлю (1А, 2874) – оз. Семіцветное – п. Оленячий (**1А**, 2920) – траверс витоків р. Біла – зв’язка (**1А**): п. Дорбун (1А*, 2882)–п. Дуріцького (1А*, 3030) – р. Аманауз – р. Псиш – р. Секіртме – п. Чучхурська Щілина (рад., **1А**, 3154) – зв’язка (**1Б**): п. Траверсний (1Б*, 3100)–п. Чучхур (1А*, 3020) – «Зелені Озера» – в. Чучхур-Баші (**1Б**, 3512) – п. Заячі Вуха (**1А**, 2880) – п. Славутич (Ак-Айри Зах.) (**1Б**, 3050) «Спартаківські ночівлі» – р. Ак-Айри – «Льодовикова ферма» – р. Софія – с. Архиз – р. Архиз – «Місячна долина» – п. Фєдосєєва (**1А**, 2880) – Агурські озера – р. Кяфар-Агур – п. Розсипний Горб (н/к, 2200) – хр. Інгур – р. Кяфар-Агур – п. Генерівська Балка (н/к, 1680) – с. Нижній Архиз

I.2 Склад групи

П.І.П	Нар.	Туристичний досвід	Обов'язки	Контакт
Соколов Артем Михайлович 	1979	IV, Кавказ (серпень) - У II, Карпати (лютий) - К,	керівник	sokolov[at]ukr.net
Ніконенко Олексій Анатолійович 	1971	IV, Кавказ (серпень) - У	ремонтник замкерівник	leshanik[at]yandex.ru
Шевченко Людмила Григоріївна 	1978	I, Крим (лютий) - У	лікар літописець	ludzyk[at]ua.fm
Смілянець Наталія Леонідівна 	1982	II, Карпати (лютий) - У	завгосп	smelyana[at]bk.ru

Павлов Олександр Володимирович 	1979	I, Карпати (лютий) - У	скарбничий	pavlov_alexander@bk.ru
Мостова Ілона Захарівна 	1979	ІБ, в. КАП (серпень) - У	завспорядж фотограф	imostova@prospects.com.ua
Усенко Андрій Сергійович 	1981	ІА, Говерла (лютий) - У	метражист	jimpy@inbox.ru
Гусиніна Наталія Валерійовна 	1982	I, Крим (лютий) - У	фотограф	ngusynina@ukrpost.net

Іносов Дмитро Сергійович 	1979	II, піш., Крим - У	фотограф	vosoni[at]glaviera.com
Колтік Максим Анатолійович 	1981	IA, Говерла (лютий) - У	фотограф	maxfaktor[at]ua.fm
Корж Микола Володимирович 	1977	I, пеш., Крим - У	учасник	+380-67-594-70-91
Воробйов Костянтин Олександрович 	1982	II, Карпати (лютий) - У	учасник	vorobiovk[at]inbox.ru

II Відомості про район подорожі

II.1 Загально-географічні дані¹

II.1-1 Кавказ

Кавказ — гірський район, розташований по південному кордону Європи та Азії. Має протяжність близько 1100 км в напрямку північний захід – південний схід (фото II.1).

Гори Кавказу геологічно молоді. Тут ще не завершені тектонічні підняття, наявна жвава льодовикова, річкова та вітрова ерозії. Профілі долин — от від широких, як корито, вишкрябаних льодовиками, до вузьких каньйонів.

Висота снігової лінії, піднімаючись з заходу на схід, коливається в межах 2700–3900 м. Загальна площа сучасного зледеніння Кавказу становить 1780 км². Число льодовиків — 2047, їх язики спускаються до: 2300–2700 м (Західний Кавказ), 1950–2400 м (Центральний Кавказ), 2400–3200 м (Східний Кавказ).

Рис. II.1. Кавказ

II.1-2 Західний Кавказ

В розумінні, якого дотримуються в альпіністсько-туристській літературі, до Західного Кавказу відносять область (до г. Фішт) з високогірною ділянкою ГКХ. Адміністративно цей район належить Карачаєво-Черкеській республіці² (фото II.2), Краснодарському краю та Абхазії.

Характерною особливістю Західного Кавказу є поєднання лісів в долинах з гостроверхими піками і вежами снігових вершин. Багато льодовиків опускаються впритул до границі лісу.

В вапнякових масивах, які тут розташовані недалеко від ГКХ, розвинуті різноманітні форми карсту: глибокі провалля, підземні ріки, печери, кари.

Рис. II.2. Карачаєво-Черкеська Республіка

Архизом називають чималий гірський район в верхів'ї р. Великий Зеленчук. Центром району є с. Архиз, що знаходиться в південно-західній частині Карачаєво-Черкесії (див. мапу II.2), в 52 км південніше ст. Зеленчукської, на дні улоговини в оточенні порослих лісом гір на березі р. Великий Зеленчук — найвище поселення долини (1470 м), засноване як карачаївський аул у 1923 р. Місцевість мальовнича, оточена високими й крутими

¹Перелік використаних Інтернет-ресурсів: <http://www.arkhyz.info>, http://tourism.kulichki.net/misto/teb_arxiz.htm, http://www.kavkaz.ru/MountainCamp/Arhyz/Arhyz_main.htm, <http://hibaratxt.narod.ru>, <http://ktmz.boom.ru/library/region/cbr07/caucas.html>, <http://wkavkaz.narod.ru/>

²Офіційний сайт Карачаєво-Черкеської Республіки, <http://www.kchr.info>

(а) Водоспади ущ. Ак-Айри

(b) На «Зелених озерах».

гірськими хребтами, з яких виділяються хребти Чегет-Чат (2940 м), Ужум, Аркасара, Абішира-Ахуба та Ехреску (висотою в середньому 2500 м).

На ГКХ та його бічних відрогах лежать сніжники й близько 50 льодовиків, що породжують численні гірські потоки. З віяла ущелин в Архизську улоговину збігають такі основні ріки — Архиз, Софія, Псиш і Кизгич. Злиттям двох останніх і починається Великий Зеленчук.

околицях Архиза є близько 60 гірських озер (фото [II.4\(b\)](#)), які відрізняються непересічною красою. Незабутнє враження залишає район л. Софійський, з-під якого з висоти 120 м падають 12 водоспадів та л. Ак-Айри з мереживом тонких водоспадів (фото [III.31](#)).

Рис. II.3. Дикобразоподібний Пшиш.

II.2 Клімат

Клімат Великого Кавказу чим тільки не визначається: південним розташування, Чорним та Середземним морями і значною висотою — є гірським, помірно континентальним, м'яким, але чим вище в гори, тим холодніше й більше випадає опадів. Гірські хребти надійно захищають долину від вітру. Хребет Абішира-Ахуба, високим парканом відгородивши верхів'я долини Великого Зеленчуку з півночі, закрив туди доступ холодним вітрам. Тому тут майже завжди безвітряно.

Зима м'яка, багатосніжна. Середньомісячна температура січня -5°C (на висоті 2000 м $-7-8^{\circ}\text{C}$, на висоті 3000 м -12°C , на висоті 4000 м -17°C). Сніжний покрив утримується з грудня по березень. Весна пізня, прохолодна, з нестійкою погодою. Літо помірно-тепле, середньомісячна температура липня $14-16^{\circ}\text{C}$ (на околицях аулу середньодобова температура липня й серпня $+15,3^{\circ}$ (удень до 25°)); на висоті 3000 м $+8^{\circ}\text{C}$, на висоті 4000 м $+2^{\circ}\text{C}$. Осінь тривала, сонячна, як правило, суха і тепло утримується до листопада. Найбільше дощів — в травні й листопаді. Липень, серпень і вересень — найсухіші місяці.

II.3 Звірі й рослинність

В долині представлено більше 140 видів чагарникових і деревних порід. У заповідній зоні поки що зберігаються великі соснові ліси й нелякані Медведчуком смереково-ялинові масиви — деяким екземплярам дерев до 700 років. Верхню границю лісу замикає низькоросла береза, що змінюється заростями рододендрона й субальпійськими луками. Ще вище розташований пояс альпійських лугів, що доходить до границі вічних снігів і льодовиків.

Ще тут проживає така фауна: кавказький олень, ведмідь, козуля, тур (фото II.4), сарна, зубр, кабан, вовк, рись, лисиця, заєць, дикий кіт, білка тощо. Всі вони повільно, але зникають. Тут налічується більше 120 видів птахів, серед яких великий інтерес представляють рідкі види: чорний гриф, білоголовий сип, беркут. В 1968 р. в долині Кизгичу утворили міні-Беловежську Пущу — з Кавказького заповідника сюди депортували частину зубрів. У зв'язку із цим в ущелині особливий заповідний режим (для відвідин зубрів потрібен дозвіл архизської контори заповідника), який, проте, останнім часом не майже не дотримується.

Рис. II.4. Тур або гірський цап.

II.4 Найцікавіші історичні об'єкти

II.4-1 Екскурс в історію

Одна із імовірних версій походження назви: спочатку Ірхіз (кар. *ірхі-із* — «сельові потоки»). Архизське середньовічне поселення зруйнували лавини й селеві потоки (*ирхи*). Не виключена алано-осетинська основа — *арах хіз* — «рясне пасовище». Ще за однією з гіпотез, вона походить від карачаївських слів *аріу киз* — «гарна дівчина».

Найбільше число пам'яток тут залишили алани. Ці кочові племена з'явилися в Прикавказзі на рубежі нашої ери. А в IV в. на Північний Кавказ вже вторглися гуни. Частина аланів була винищена, частина поведена гунами на захід (на Піренейському півострові близько ста років існувала алано-вандальська держава), а ті, що залишилися були змушені піти в гори. До X ст. племінний союз аланів, який займав гірську смугу Північного Кавказу від р. Велика Лаба до території нинішньої Чечено-Інгушетії, набув рис централізованої держави.

В X–XII ст. Аланія досягла свого найбільшого розквіту, коли Візантія домовилася провести «Шовковий шлях» в обхід Персії, через Аланію. Уздовж древніх перевальних доріг виросли поселення й фортеці. Найкоротший і зручний шлях на узбережжя Чорного моря й до Візантії проходив по Великому Зеленчуку на п. Санчарський і через Псху в Діоскурію (Сухумі). На цій ділянці «Шовкового шляху» на вході в ущелину Великого Зеленчуку в X ст. виникло місто Маас (Нижньо-Архизське городище) (див. пункт II.4-2) і ряд поселень у верхній частині долини: на місці нинішнього аулу Архиз, в ущелинах Софії, Псиша й Кизгича. Руїни можна розглянути в хащах чагарнику й сьогодні [1].

Розквіт Аланії був нетривалим. В 1222 р. до Прикавказзя влетіли війська Чингізхана. Алани не змогли протистояти добре організованому війську. Частина аланів пішла з переможцями, інші вкрилися в захищених ущелинах і продовжували відстоювати свою свободу. Аланія як держава перестала існувати. Є відомості, що 10^4 аланів були прийняті Візантією, частина їх осіла в Угорщині.

Остаточний удар по непокірним аланам нанесла в 1396 р. кіннота Тимура. Монгольська навала перекроїла етнічну карту Північного Кавказу. Спустилі передгір'я зайняли кабардинські племена (XIII-XVII ст.), в ущ. Теберди, Зеленчуків і Великої Лаби прийшли, переваливши через ГКХ, родинні абхазам абазини. Залишки аланів і половців змішалися з місцевими горянськими племенами, утворивши народності осетин, балкарців і карачаївців. По переказах, карачаївці, що прийшли в Архизську долину в XVII ст., зустріли там абазинів і відступили. Відомостей про те, що відбувалося в Архизі до початку XIX ст., майже немає.

Рис. II.5. Менгір в Маасі

II.4-2 Маас

Маас або Нижньо-Архизське городище знаходиться на правому березі Великого Зеленчуку, біля містечка астрофізиків (див. також [2]). Від єдиного автомобільного мосту в Нижньому Архизі, ліворуч відходять ворота до городища древнього міста Маас (фото II.6). Відвідини території городища коштують 15RUR зі студента і 30RUR з дорослого.

Протяжність городища 2.5 км. Виділяються три вулиці з руїнами будинків і господарських будівель. Крім храмів виявлені сліди багатьох каплиць, поховань. Думують, що в Нижньому Архизі був релігійний центр Аланії. Відомо, що при сприянні Абхазії в 921–925 рр. шляхта закубанської Аланії прийняла християнство, що супроводжувалося будівництвом храмів у візантійському стилі й першими спробами створення писемності з використанням грецького алфавіту. Судячи з розкопок, Маас в X–XII ст. активно торгував з Візантією, Близьким Сходом, Київською Руссю та Закавказзям. Очевидно, місто було й економічним центром Аланії.

Християнство перед тим як прийти до Київської Русі хрестило Вірменію, Грузію та Абхазію і тільки потім перевалило через Кавказький хребет і в VII ст. почався процес християнізації Аланії. Його завершенням можна вважати 916 р., коли в Маасі, сталося масове хрещення населення Західної Аланії.

Рис. II.6. Конспективний курс історії міста.

II.4-3 Кяфар

Вище по долині біля 6 км від Нижнього Архизу від шосе відходить вправо стежка в ущелину р. Кяфар. На гірському хребті, що затиснутий між р. Кяфар і б. Кривою збереглися руїни великого аланського міста — яке є одним з самих таємничих місць історичного Кавказу — «мертве місто» Кяфар.

Вперше досліджене ще в XIX столітті і було віднесено до аланського ранньосередньовічного періоду. Але в другій половині минулого століття через схожість з дольменами Півн.-Зах. Кавказу з'явилася гіпотеза про «бронзове» походження дольменів, реставрованих в середньовіччя³.

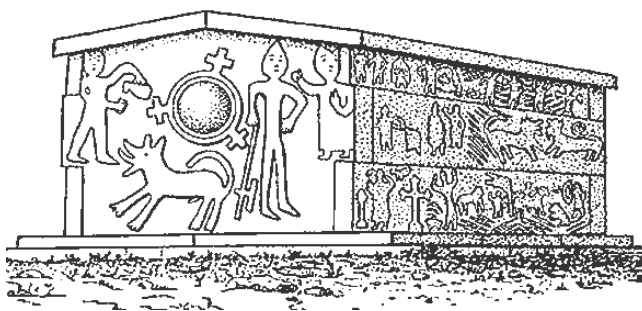

Рис. II.7. Дольменообразний склеп XI–XII вв. з некрополя в верхів'ях р. Кяфар

Рис. II.8. Розвалини дольменів міста Кяфар

Вся верхівка г. Шпіль та г. Ордан (локальні вершини хребта між Кривою та Кяфаром) забудована камінними будинками із чіткими вулицями і провулками, оборонними спорудами — тут знаходилося городище [3]. Якщо спуститися в б. Криву до місця, де вона повертає на південний схід, то потрапимо в аланський цвинтар із розкиданими по лісу плитами могил (фото II.4-3) де знаходили видовжені черепа шляхетних аланів. Написи та символи на склепах (фото II.7) досі не вдалося розшифрувати.

За свою історію Кяфар переживав нашествя гунів у IV віці, татарське нашествя на початку XIII ст. У XIV віці могутнє місто спромоглося навіть відбити удар орди Тамерлана, що стало однією з ймовірних гіпотез припинення його нашествя далі на захід, до Європи.

Дивно, але в вже наш час за Кяфаром міцно закріпилася дурна слава — то хтось не повернеться звідти, пішовши на полювання, то когось вражає блискавкою, то просто люди помічають, що жодні ягоди та фруктові дерева там не ростуть⁴. Коротше кажучи, сюди варто сходити, якщо вже потрапили до Архизу.

³Російський мегалітичний портал, Група будівель біля р. Кяфар, <http://megalith.ru/centers/karachrus.shtml>

⁴Дмитро Серков, «На сторожі неба», http://www.itogi.ru/paper2003.nsf/Article/Itogi_2003_10_21_13_3727.html

(a) Північний храм.

(b) Середній храм.

Рис. II.9. Аланські храми

II.4-4 Храми Нижнього Архизу⁵

Північний храм. Першим храмом Нижньо-Архизського городища, який здалеку бачили купці «шовкового» шляху, які «челноками» возили товари з Китаю в Візантію, був монументальний Північний храм — найбільша церква Аланії і катедральний собор Аланської єпархії в X–XIII ст. (фото II.9(a)). Ймовірно, що храм був присвячений святителю Миколі Мірлікійському і, можливо, називався Миколаївським.

Середній храм належить до хрестовокупольного типу сакральних споруд (фото II.9(b)). Форма храму дозволяє датувати його спорудження кінцем IX ст.

Храм складений з ретельно оброблених блоків і плит на вапняковому розчині. Чудова акустика в храмі досягається за допомогою голосників — системи глухих і наскрізних отворів в його склепіннях. Середній храм міг бути собором, де молилися християни Маасу — на відміну від Північного, який був катедральним собором усієї Аланії.

Південний храм — з усіх аланських храмів, на території Карачаєво-Черкесії, єдиний працюючий (фото II.10). При побудові в кінці IX ст., була присвячений Іллі і розташований серед жилих кварталів Маасу храм. Ймовірно, він входив в склад садиби заможної аланської родини.

Цікавою особливістю церкви є витягнуте по повздовжній вісі підкупольна ланка плану, через що барабан має еліпсоїдальну форму. На решті Кавказу, в Криму і на Балканах аналогів немає. В той же час в давньоруській архітектурі Київської Русі можна вказати на так само подовжену ланку церкви святого Василя в Овручі.

Всі храми знаходяться на території Нижньо-Архизського городища.

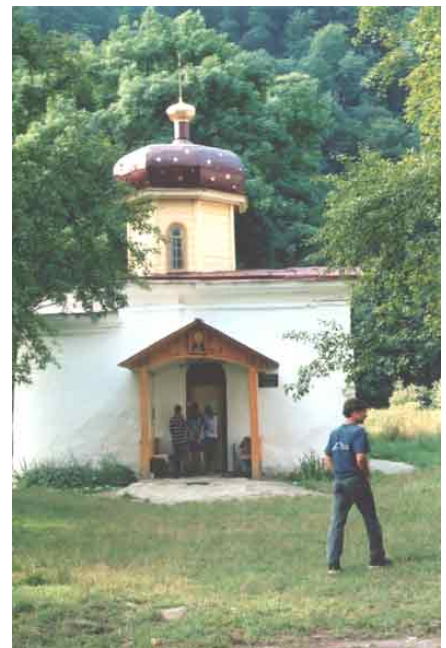

Рис. II.10. Південний храм.

⁵ Древнейшие Аланские храмы в окрестностях Архиза, <http://heritage.sai.msu.ru/history/hramy/index.html>

II.4-5 Нерукотворий образ⁶

В травні 1999 року, через повідомлення від мисливців, про якесь зображення на скелях, обстеження хр. Міцешта виявило древню наскельну ікону (фото II.11). Поруч з нею було знайдено декілька різнотипних древніх одиночних поховань і кладовищ, статуї воїнів.

Вважають, що гірська тераса з іконою була скельною капличкою, де збиралася ранньохристиянська громада — до того часу, поки християнство не стало в Аланії державною релігією. Відповідно час її створення називають IX ст.

Образ розмірами 140 × 80 см намальований трьома основними фарбами (білою, коричневою, темно-червоною), верхні шари якого написані яєчною темперою. Стиль і виконання деталей ікони дозволяє стверджувати, що Архизський лік створений професійним візантійським ізографом.

Біля початку підйому до Архизського Ліку зроблено зупинку для автобусів (близько 1 км від Нижнього Архизу), тому знайти його не важко.

Рис. II.11. Архизський нерукотворний лік (зображення образу виділене).

II.5 Транспорт

II.5-1 Поїзд

З Києва групам, що їдуть до Західного Кавказу зручніше всього доїхати до Невинномиську поїздом N295 «Київ-Кисловодськ»⁷.

Для зворотного шляху можна скористатися або цим же ж поїздом⁸), або поїздом N145 Кисловодськ-Мінськ⁹ (їде через Харків), або N27 «Кисловодськ-Москва»¹⁰ (їде через Харків, але квитки дешевше взяти до Белгорода).

II.5-2 Як дістатися до гір

Як тільки ви вийдете на перон у Невинномиську вас атакують пропозиції приватних таксистів, що спеціалізуються на перевезеннях туристів.

Ми їхали на ГАЗелі водія **Джангетова Аліка** за 3000RUR в один кінець до «Мостової галявини» (сюди входить чекання під ВВІРом та прикордонниками). Будьте готові відбиватися від пропозицій водіїв відвезти одразу всю групу на місце, без реєстрації, а реєстрацію робити потім керівнику, взявши всіх документи, і добиратися своїм ходом — це водіям дає можливість зробити 2 ходки за день замість однієї, якщо вас чекатимуть

⁶ Архызский лик, <http://heritage.sai.msu.ru/history/hramy/lik.html>

⁷ N295 Київ-Кисловодськ, <http://www.uz.gov.ua>

⁸ Поїзд N296 «Кисловодськ-Київ», <http://www.ua.gov.ua>

⁹ N145 Кисловодськ-Мінськ, http://www.poezda.net/ru/train_timetable?st_from=2064050&st_to=2100000&tr_code=1483

¹⁰ N027 Кисловодськ-Москва, http://www.poezda.net/ru/train_timetable?st_from=2064050&st_to=2000000&tr_code=397

під ВВІР і прикордонниками в Черкеську. Проте для групи (яка лишається без документів, поки керівник робить реєстрацію) це незручно і може викликати неприємними контактами з МВС.

Окрім приватних перевізників можливо також добратися автобусом до Черкеська, а звідти до ст. Зеленчукської¹¹

II.5-3 Контакти перевізників

Авто	Контакт	Локація	Коментар
ГАЗель, 10-13 місць	8-905-420-75-26 Джангетов Алік	Черкеськ, вул. Космонавтів, 37, кв. 91	3000RUR до Архизу
ЛІАЗ, 20-30 місць	48-4-71 Рустам	Карачаївськ	з форуму http://WhiteWater.ru
ГАЗ-66	26-1-26 Зурнаєв Володимир Михайлович	Карачаївськ?	-//-
автобаза «Турист»	(878-22) 53-1-36 Лойко Василь Іванович (директор)	Черкеськ, (вул. Привокзальна, 10)	звіт про збори http://org.chem.msu.su/mynton/c98tech/
-//-	Віктор (865-54) 32-6-06	Невинномиськ	-//-
Автовокзал Невинномиську	(865-54) 6-51-55 черговий	Невинномиськ, бульв. Миру, 39	рейсовий транспорт
ГАЗель, 7 місць	51-2-55 Джекаєв Будіян	Теберда	http://kakunin.chat.ru/dombai2001/main.html
ГАЗель, 10 місць Волга 3110	51-4-46 Мурат Халіпов	Теберда	
ГАЗ-66, легкова Nissan	Руслан	Архиз	перевезення по Архизу й околу, ст. Зеленчукська, від 1500RUR
ГАЗель, легкова, мікроавтобус	8-928-225-64-33 http://transferdombai.narod.ru Русінов Сергій		2000-3000RUR
перевізники Невинномиську	див. список на http://www.nevinka.net	Невинномиськ	ціни від 3500RUR за ГАЗель («Данко»)

II.6 Міліція, ВВІР, прикордонники

II.6-1 Міліція

Досягнення сучасної медицини зменшили роль природного добору, що призвело до появи певного нового виду — homo russich mentus (мент російський). Особливості поведінки при зустрічі із представниками цього виду варто всім учасникам почитати в книзі Дульнева «Проверка регистрации и документов в общественном месте»¹² і роздрукувати форми скарг, що в ній наведені.

При перетині кордону Росії необхідно заповнити міграційну картку (їх має роздати провідник), де замість адреси сторони, що вас приймає написати: «Карачаєво-Черкесія». На кордоні в міграційну картку поставлять штамп, а в ВВІР (пункт II.6-2) — реєстрацію. Ця картка разом із паспортом — ваш основний документ на території Росії. На час поки отримується реєстрація на вимогу пред'явити реєстрацію можна показати квиток, який обов'язково необхідно забрати у провідника (його можна показувати протягом 3 діб, а після — потрібна реєстрація).

Кожен учасник обов'язково повинен мати роздрукований список групи (див. додаток A.9-2) із штампом МКК, або іншої організації (чим більше печаток, тим краще).

Рекомендується мати 2 паспорти — закордонний та внутрішній, на випадок незаконного вилучення одного з них росіянами.

¹¹Сайт Черкеська із розкладом руху автобусів, <http://www.cherkessk.hotbox.ru>

¹²Б. Дульнев, «Проверка регистрации и документов в общественном месте», <http://www.tkg.org.ua/lib/dulnev.zip>

Якщо у вас буде час і натхнення (або якщо ви вже в безвиході), то можна «качати» права — є прецеденти¹³, коли це допомагає. Але краще просто уникати контактів з російською міліцією. Для цього можна попросити водіїв їхати об'їзним шляхом, або принаймні нехай вони самі ведуть переговори з міліцією. Не варто казати, що ви з України, поки вас прямо не спитають — це для них сигнал, що можна здерти гроші.

Основна і найкоротша дорога до гір КЧР проходить через КПП Кочубеевського РОВД біля с. Харківський на кордоні Ставрополля і КЧР. Це КПП відоме рекетирськими звичками — вимагають гроші просто за проїзд або за те, що паспорт український. В нашому випадку двогодинна «розборка» з гладким капітаном з білявим волоссям зменшила суму, що вимагалася, вдвічі. На зворотному шляху вимоги повторилися — не заплатили, пославшись на те, що вже давали, коли їхали туди.

II.6-2 ВВіР

ВВіР знаходиться навпроти Будинку Правосуддя, в одному кварталі від прикордонників. Всі водії прекрасно знають його розташування і самі вас туди відвезуть.

Реєстрація в ВВіР коштує за вмовчанням 80RUR з людини. Якщо витратити додатковий час і посперечатися, — то по 60RUR. Різниця — є або немає фізичної особи, що вас приймає, і клерки охоче «забувають» про це.

ВВіР працює з **понеділка по четвер, з 10 до 13 години** — це важливо, оскільки працюють вони не дуже швидко. Якщо не бути першими в черзі, то можна не встигнути.

II.6-3 Прикордонники

Прикордонна частина №2021 в Черкеську знаходиться за адресою: вул. Леонова, 2. Командир частини — полковник Фартхудинов.

Діставшись частини необхідно віддати документи на групу (список групи в 2-3 екземплярах (додаток А.9-2), та заяву (додаток А.9-1)).

Зазвичай отримання перепустки справа не довга, але потрібно бути готовим до того, що це може розтягнутися на 1-1.5 доби, якщо командування відсутнє.

Послуга безплатна, але ходять чутки про можливість стимуляції банкнотом в 100RUR, вкладеною до документів — щоб швидше ваші документи потрапили на підпис, але нам це не знадобилося — все і так було достатньо швидко.

Також існує можливість завчасного оформлення перепустки. Фірма «Експресс-сервис», приймає заявки на завчасне оформлення перепусток¹⁴. Ця можливість гарантовано існує для громадян Росії, для іноземців — потрібно перевіряти.

II.7 Туристська характеристика району

Західний Кавказ найстарший і добре освоєний район гірського туризму. Найбільш прості його шляхи пролягають у відносно низькій західній частині, починаючи з Архизу, де, як через ГКХ, так і через його відроги, багато перевалів 1А і 1Б к.с. (переважно обсіпні й сніжні).

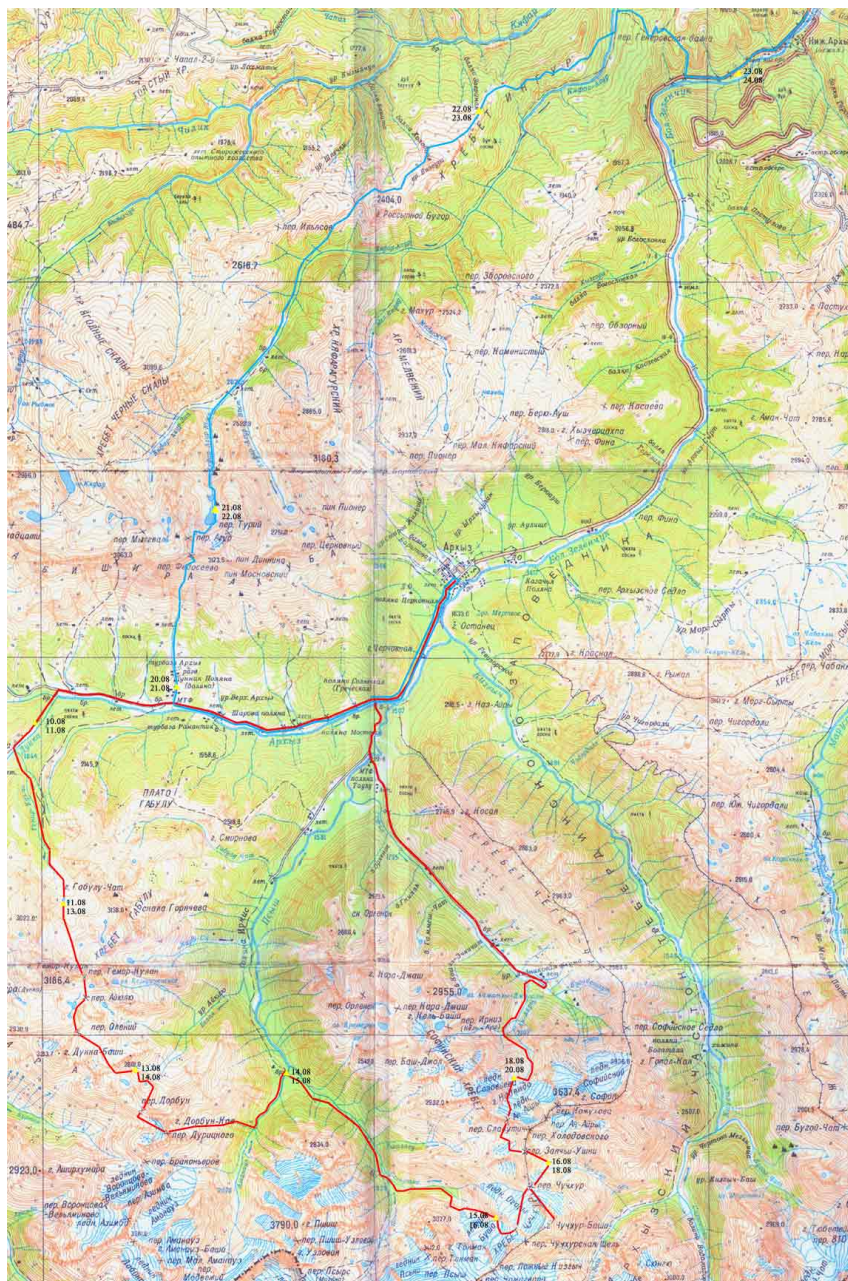
¹³ Документи, які допомагають боротися з кавказькою міліцією, яка вимагає гроші, посилаючись на відсутність реєстрації, <http://www.tkg.org.ua/travels/docs/menty.zip>

¹⁴ «Експресс-сервис», завчасне оформлення перепусток в прикордонну зону КЧР, <http://www.dombayinfo.ru/propusk>

Район Архизу найбільшою мірою підходить для некатегорійних подорожей і походів І–ІІ к.с. Багато з них доступні туристам-початківцям, але є й технічно складні маршрути. Великою популярністю користуються одноденні екскурсії з Архизу в околицях селища: на хребет Абішира-Ахуба, до озер Морх-Сирти, до Нижньо-Архизського городища. Віяло долин рік Кизгич, Псиш і Архиз, які у свою чергу гілкуються ущелинами з доступними перевалами у верхів'ях, дозволяє організувати походи по кільцевих маршрутах. Лінійні маршрути через мініатюрність району мають закінчуватися за межами району.

Основні вершини району: Пшиш (3780 м), Софія (3640 м), Аманауз-баши (3530 м), Псиш (3502 м).

Для Архизу характерні асиметричні перевали із легкою, часто трав'янистою однією стороною і складною, скельною, осипною іншою. Більшість перевалів має категорії 1А і 1Б, проте є декілька перевалів 2А¹⁵.

Мапа П.12. Маршрут.

П.7-1 Загальна ідея походу і характеристика маршруту

При підготовці маршруту ставилося на меті пройти головними і перевалами (в межах категорії походу) хребтами району, оглянути знамениті історичні пам'ятки (пункт П.4-1). Компактність району дозволяє це зробити за один похід.

Був пройдений такий маршрут: с. Архиз – р. Архиз – р. Дукка – р. Тёмір-Кулак – зв'язка (1А): п. Тёмір-Кулак (1А, 3050)–п. Аюлю (1А, 2874) – оз. Семіцветное – п. Оленячий (1А, 2920) – траверс витоків р. Біла – зв'язка (1А): п. Дорбун (1А*, 2882)–п. Дуріцького (1А*, 3030) – р. Аманауз – р. Псиш – р. Секіртме – п. Чучурська

¹⁵Класифікатор перевалів Архизу та Західного Кавказу, <http://home.c99.ru/raremap/cocassus/west/kp1.htm>, <http://wkavkaz.narod.ru/txt/index33.html>

Щілина (рад., **1А**, 3154) – зв'язка (**1Б**): п. Траверсний (1Б*, 3100)–п. Чучхур (1А*, 3020) – «Зелені Озера» – в. Чучхур-Баші (**1Б**, 3512) – п. Заячі Вуха (**1А**, 2880) – п. Слаутич (Ак-Айри Зах.) (**1Б**, 3050) «Спартаківські ночівлі» – р. Ак-Айри – «Льодовикова ферма» – р. Софія – с. Архиз – р. Архиз – «Місячна долина» – п. Фєдосєєва (**1А**, 2880) – Агурські озера – р. Кяфар-Агур – п. Розсипний Горб (н/к, 2200) – хр. Інгур – р. Кяфар-Агур – п. Генерівська Балка (н/к, 1680) – с. Нижній Архиз

Протяжність: 155км.

Клацніть мишою

Кліп II.13. Оглядовий обліт першого кільця маршруту.

Маршрут складався з кільця і лінійної частини, протяжністю відповідно 76% і 24% від загальної довжини (155км). Маршрут був складений з урахуванням необхідності акліматизації і поступового набору складності. Загалом усіма учасниками було пройдено 14 технічних елементів (13 перевалів, 1 вершина), в тому числі категорії 1Б* — 1 шт., 1Б — 2 шт., 1А* — 3 шт., 1А — 6 шт., н/к — 2 шт. З урахуванням зв'язок в залік йдуть елементів категорії 1Б — 3 шт., 1А — 6 шт.

На анімації II.13 представлено оглядовий обліт першого кільця маршруту.

II.8 Аварійні виходи з маршруту і його запасні варіанти

II.8-1 Аварійні виходи

Компактність району Архиз дозволяє здійснити аварійний вихід з маршруту максимум через один перевал. В більшості випадків спуск в найближчу долину виводить до стежку або дороги, по якій можна дістатися с. Архиз.

З перевалів хр. Габулу і хр. Аркасара спуск в дол. р. Псиш, хр. Софійський – р. Софія (автомобільна дорога), хр. Абішира-Ахуба – р. Архиз (автомобільна дорога).

Район верхів'їв р. Кяфар і хр. Інгур зайнятий пасовищами і має непогане сполучення, в разі необхідності можна скористатися кіньми у чабанів (фото II.14).

Фото II.14. Евакуатори.

II.8-2 Запасні варіанти ділянок маршруту

1. зв'язка (п. Темір-Кулак (1А, 3000), п. Айюлю (1А, 2890) - р. Біла - п. Дорбун
2. зв'язка (п. Дорбун (1А, 2580) - п. Дурицького (1А*, 3000) - р. Псиш
3. л. Огари - п. Чучхур (1А*, 3050) - в. Чучхур-Баши (1Б, 3510) - р. Чучхур
4. п. Ак-Айри Центр. (1Б, 3050) - п. Іркліз (1А, 2880) - б. Гамеш-Чат
5. с. Архиз - пер. Баритовий (н/к) - хр. Абішира-Ахуба - хр. Ерхеску - пер. Генерівська балка (н/к)

II.8-3 Запасний маршрут на Центральному Кавказі

Мав бути застосований в разі закриття основного району подорожі.

т/б «Глобус» – р. Нажу – п. Схід. Уллукець (1А) – п. Бєляєва (1Б) – р. Мирди – р. Кічкенєкол – п. Чунгур-Джар (1Б) – р. Чунгур-Джар – п. Техніка безпеки (1Б) – р. Таличхан – п. Нафтавик (1Б) – «Воркоші» – п. Хотю-Тау (1Б) – с. Хурзук

II.9 Зміни маршруту та їх причини

Біля застави, Росія заборонила в районі Архизу проходження перевалів південніше п. Браконьєрів, п. Чучхурська Щілина та п. Бугой-Чат. У груп, у яких заявлені ці або більш південні перевали вимагають зміни маршруту. Через це довелося відмовитися від п. Ложний Кизгич та п. Браконьєрів (і натомість заявити п. Чучхур та п. Дурицького).

II.9-1 Погода і прогнози

Прогнози погоди в Архизі і взагалі на Кавказі можна дізнатися з наступних джерел:

Сайт КМВ.ru¹⁶ володіє сторінкою поточної погоди в Архизі, а також картами хмарності району і супутниковими фотографіями¹⁷

Астрономи зазвичай стурбовані погодою не менше від туристів, тому дуже корисною є інформація «з перших астрономічних рук» — безпосередньо з CAO, розташованої в Нижньому Архизі. На сайті CAO¹⁸ наведено добові, тижневі, місячні та річні графіки поточної і усередненої температури в Нижньому Архизі, а також поточну температуру, атмосферний тиск тощо. Також там¹⁹ доступна карта хмарності Північного Кавказу.

В Інтернет можна подивитися карти опадів і хмарності на 2 дні від GISMeteo²⁰, погоду в Архизі, на 8 днів від AccuWeather²¹ також є анімації циклонів над Європою від CNN²² і прогноз рівня опадів на 3 дні від Snow-Forecast²³.

¹⁶Поточна погода в Архизі, <http://www.meteo.kmv.ru/mount.phtml?lang=ru&season=2>

¹⁷Супутникові фотографії циклонів, http://www.meteo.kmv.ru/tmp/map2_r.gif

¹⁸Погода в CAO, Нижній Архиз, <http://www.sao.ru/Weather/tnnp.html>

¹⁹Карта хмарності Півн. Кавказу, http://www.sao.ru/Images/smis_map.html

²⁰Карти опадів і хмарності на 2 дні, <http://gismeteo.ru/europe.htm>, Хмарність півдня Росії, http://smis.iki.rssi.ru/dataserv/engl/w_data2.htm

²¹Arkhyz weather, http://www.accuweather.com/adcbn/public/intlocal_index.asp?reg=EU%3BEUROPE&cntry=EU%3BRS&wxcountry=EU%3BRS&wxcity2=ARKHYZ

²²Europe Animation, <http://www.cnn.com/WEATHER/Europe/sat.anim.html>

²³Прогноз опадів на 3 дні, http://www.snow-forecast.com/maps/europe_3days.shtml

II.9-2 Рятувальна служба

Розташована в одноповерховому будинку, на території т/б «Архиз», що на правому березі, за мостом. Від мосту піднятися ліворуч, а після воріт т/б – праворуч. Часто голову КРЗ можна знайти у себе вдома: якщо рухатися від базарного майданчику Архизу в напрямку Нижнього Архизу, то перший будинок з яскраво зеленим дахом — це будинок голови.

Можливості заgonу явно обмежені, схоже, що цей ПРЗ виконує лише облікові функції.

Координати КРС Архизу:

Хубієв Тохтар Азбетович, голова Архизького ПРЗ, *Зеленчукський район, с. Архиз, вул. Леніна, 6а, тел.: 8 (87878) 25-2-36 роб., 8 (87878) 25-3-85 дом.*

II.9-3 Організація забросок

Варіанти організації заброски:

1. Заброску можна залишити у голови КРЗ Тохтара Хубієва (див. пункт II.9-2) безплатно (група з Запоріжжя у нього навіть цілий «Ікарус» залишила у дворі)
2. т/б «Романтик» – ?RUR
3. закопати в горах – проти ведмедів обробити тютюном (бензин і сеча або бездієві²⁴, або можуть привабити модернових ведмедів)

II.9-4 Мобільний зв'язок

Мобільний зв'язок в районі Архизу можливий лише в умовах прямої видимості ст. Зеленчукської (з вершин або високих перевалів) або с. Уруп (наприклад, з хр. Інгур). В інших місцях зв'язку немає і напевно буде — це пов'язано з тим, що сотові станції перешкоджають РІТАНУ, тому «покрити» цей район станція забороняють астрономи.

Коли зв'язок є, то впевнене покриття демонструють зазвичай 2 оператори: «Мегафон» і «БіЛайн».

II.9-5 Картографічний матеріал

При підготовці до походу та на маршруті використовувалися генштабівські мапи з сайту університету Berkeley²⁵ (аркуш К-37-23) та кілометровки [4] та [5]²⁶, а також докладна хребтовка 1979 р. у виконанні Твердохлебова²⁷.

²⁴ Анти-звірина оборка забросок, <http://www.mountain.ru/forum/MR/messages/119355.html>

²⁵ Soviet Union Army General Staff, Topographic maps 1:100000, Russian Caucasus, <http://www.lib.berkeley.edu/EART/x-ussr/russia.html>

²⁶ Туристична карта Архизу, 1:100000, <http://wkavkaz.narod.ru/map/arhyz1.html>

²⁷ Хребтовка Архизу, 1:50000, http://wkavkaz.narod.ru/map/tv_arhiz.html

III Технічний опис маршруту

III.1 Технічний опис ділянок маршруту

Поділ на пункти зроблено згідно ділянок маршруту, а не ходових днів. Вказано час без врахування привалів. Береги річок вказані орографічно. Скановані зображення знятих перевальних записок див. в додатку А.8. Посилання робляться на частини видання [6] і на Інтернет-ресурси. Докладна хронологія наведена в графіку руху (пункт IV.1).

III.1-1 Невинномиськ — Архиз

Прибувши вночі до Невинномиська, домовляємося з водіями (див. пункт II.5-2) довести нас до «Мостової галявини» (5 км вище с. Архиз). Їхати ще далі вони не хотіли, посилаючись на пошкоджену дорогу¹.

Про особливості діставання до Черкеську, реєстрацію і отримання перепустки в прикордонну зону докладно дивися в пункті II.6-1.

Отож, отримавши всі документи потрапляємо до с. Архиз. Пошта на той час ще не відкрилася (працює лише до 15⁰⁰), тому встигли дати телеграму. Поставивши штамп у голови КРЗ Тохтара Хубієва (див. пункт II.9-2) і залишивши у нього ж заброску (див. пункт II.9-3), доїхали о 16⁰⁰ до «Мостової галявини».

Фото III.1. Перехід р. Дукка вбрід

III.1-2 Архиз — р. Архиз — р. Дукка — р. Тémір-Кулак

Від «Мостової галявини», йдемо ґрунтовою вздовж р. Архиз, минаючи через 3 переходи т/б «Романтик», що навпроти «Місячної галявини». Загалом, через 4 переходи дістаємося злиття р. Дукка та р. Архиз, де замість позначеного на мапі броду, знаходимо могутній автомобільний міст, яким і послуговуємося.

Заночувати можна в багатьох місцях, проте найкраще — на великій галявині за мостом, на правому березі.

Наступного дня, за 1 перехід доходимо по тій самій дорозі до устя р. Тémір-Кулак. Переходимо Дукку вбрід (по троє, тримаючись), де найширше — трохи вище впадіння Тémір-Кулака (фото III.1).

Фото III.2. Місце ночівлі перед п. Тémір-Кулак

Від місця переправи, вздовж лівого берега р. Тémір-Кулак йде дорога, яка через деякий час від початку руху ($\approx 20-30$ хв) відгалужується до ущ. Дукка. Потрібна нам дорога

¹ До т/б «Романтик» або навіть під п. Пхія гарантовано довозить Руслан з Архизу на ГАЗ-66, але дорого

набагато менш помітна — щоб її не загубити, варто йти весь час зберігаючи візуальний контакт з рікою.

Поступово дорога перетворюється у стежку, яка, регулярно розсмоктуючись в слідах худоби на рівних ділянках, за 3.5 години виводить до межі зони лісу. Ще за півтора переходи дістаємося двох озер в нижньому трав'янистому цирку ущ. Тémір-Кулак, де (біля нижнього озера) можна стати на ночівлю (фото III.2).

Див. також: [7], http://wkavkaz.narod.ru/txt/r_dukka.html

III.1-3 зв'язка (1A): п. Тémір-Кулак (1A) – п. Аюлю (1A)

пер. Тémір-Кулак

1A, 3050, сн.-ос., Півн.-Півд.

Від нижніх озер по лінії з найменшим перепадом висоти (трава, каміння), спочатку вздовж лівого потоку води, зигзагами виходимо на сходинку верхнього цирку, під п. Тémір-Кулак.

Виходити в верхній цирк в туман або дощ не варто, оскільки цирк широкий і локально-одноманітний — знайти стежку в тумані серед каміння дуже важко. Крім того тут слизько навіть вранці від роси. Улаштованих місць для ночівлі немає, а вода лише зі снігу, або глибоко під камінням (не шукали), або біля верхнього озера (в стороні). Тому ночувати краще біля пари нижніх озер.

Верхній цирк розділений коротким відрогом навпіл. Потрібний нам перевал знаходиться в правому цирку, між в. Тémір-Кулак, та вершиною без імені, впритул до останньої (фото III.3). Знаходимо стежину, намічену невеличкими турами, яка за півтора переходи виводить до перевального злету.

На перевал веде високий ($\simeq 200$ м) осипний перевальний злет. Рухатися потрібно щільною групою, серпантин по осипному кулуару, що знаходиться майже під згаданою неназваною вершинкою ліворуч. Сипуха дуже нестійка. Від початку підйому до сідловини піднімалися 2 г.

Тур із **запискою** знаходиться на виході з кулуару, на сідловині. На перевалі є місця для 1–2 невеликих наметів (від сідловини 70 м в сторону в. Тémір-Кулак) (фото III.4). Вода відсутня, проте можна спуститися до сніжників, де її легко видобути, або до озер під п. Аюлю.

Див. також: [8], <http://wkavkaz.narod.ru/txt/332temirkulak.html>

Фото III.3. Вид на п. Тémір-Кулак з верхнього цирку.

Фото III.4. На п. Тémір-Кулак.

(а) Спуск з п. Тémір-Кулак.

(b) На п. Аюлю

Фото III.5. Спуск на п. Аюлю з п. Тémір-Кулак

пер. Аюлю

1А, 2874, ос., Зах.-Сх.

З п. Тémір-Кулак видно нижчу на 200 м сідловину п. Аюлю, на який спускаємося по траві та сипусі за півгодини по пологому спуску (фото III.5(а)).

На широкому, як футбольне поле, перевалі знаходиться позначений дрючком тур із запискою і купи сміття. В асортименті присутні місця для ночівлі. Вода плаває в озерах на західній стороні перевалу, де також можна отаборитися.

Спускаючись до найближчого озера, обходимо його по лівому борту по сніжнику, що спускається в воду, і крупній сипусі (фото III.6). Від останнього водоймища в групі (25 хв. від п. Аюлю) видно невисокий підйом на наступний п. Оленячий.

Див. також: [9], <http://wkavkaz.narod.ru/txt/331aulu.html>

Фото III.6. Шлях від п. Аюлю до п. Оленячий. Вид з п. Тémір-Кулак.

III.1-4 п. Оленячий (1А) – траверс верхів'їв р. Біла

пер. Оленячий (Аюлю Південний)

1А, 2920, ос.-ск., Півн.Зах.-Півд.Сх.

За 20 хв. від вище згаданого ставочку піднімаємося по лівому борту цирку і гребеню мікроскопічної бокової морени з невираженою кишенею до перевалу. Від кінця морени на перевал веде невисокий зліт, порослий травою, а останні метрів 20 — ще й присипаний камінням. Підйом тривіальний і не вимагає якоїсь страховки.

Перевальний тур видно здалеку — у ньому стирчить черговий «дебелий дрючок», вказуючи локацію записки.

Фото III.8. Вид з п. Оленячий на шлях траверсу цирку до перелазу.

З перевалу (на протилежному боці цирку) в очі кидається гребінь із вираженим пониженням-перелазом (фото III.8), вкритим яскраво-зеленою трав'яною ковдрою — наша наступна перешкода.

Спускаємося нескладним спуском вздовж сніжників, а потім потоків, що з них витікають. До зеленіючого перелазу підходимо навіпростець, порівнявшись по висоті з початком підйому на нього, через лабіринти велетенських валунів (за 1г.).

Підйом на вищепобачений перелаз являє собою спочатку декілька метрів по дрібно-середній сипусі, а потім по крутій траві ($\approx 20^\circ$) (фото III.9(a)). Сам «перелаз» — містина, що може вмістити лише 5-6 людей.

Спуск довший, не менш крутий, і по густішій траві. Спускатися потрібно обережно,

Фото III.7. На п. Оленячий

(a) Підйом на трав'янистий перелаз.

(b) Спуск с перелаза і вид на Δ-видний ставок.

Фото III.9. Подолання «перелаза».

бажано з лижними палками. Майже годинне *descendio* виводить до Δ -видного ставка, який видно з початку спуску (фото [III.9\(b\)](#)). Є місця для ночівлі в м'якій траві та моху.

Тут, ввечері, ми побачили ведмедя, який оскаженіло кивав п'ятами від нас по крутому схилу. Сфотографувати, на жаль, не змогли, через неестетичний ракурс звірюки.

Див. також: [\[10\]](#)

III.1-5 зв'язка (1A): п. Дорбун (1A*) – п. Дуріцького (1A*)

пер. Дорбун

1A*, 2882, ос.-сн., Півд.Зах.-Півн.Сх.

(a) Повз острівне озеро.

(b) Стежка по відрогу.

Фото III.10. Підйом на п. Дорбун

Від місця «ведмежої» ночівлі п. Дорбун не видно — лише вершину «дірявої» г. Дорбун-Кая («Дорбун» — *карач*. печера, дірка).

Від Δ -видного озера піднімаємося траверсом вище рододендрових хащів в напрямку г. Дорбун-Кая. Після переходу через цей трав'янистий відріг (лишаючи рододендрони знизу), виходимо до озера з острівцем ($\approx 7 - 8\text{ м}^2$) посередині (фото [III.10\(a\)](#)). Від озера починається добра стежка, яка йде по трав'яному гребеню, до самого п. Дорбун, потрапляючи на нього трохи з правої сторони (1 г. від озера з ведмедем) (фото [III.10\(b\)](#)), із незначним набором висоти.

Перевал — то така дуже широка галявина зі снігомірками і майданчиком для гелікоптеру. Прірва місць для табору. Є вода в невеличкому ставочку. Тур, де розміщена [записка](#), побудовано на «виході» з перевалу, що на західній стороні перевальної галявини, біля озера.

Спускова стежка по порослим травою скелям (фото [III.12\(b\)](#)) веде ліворуч від «виходу» з перевалу. І траверсує траву, зі зниженням, до виходу на чохол зникаючого льодовика, що займає ущелину п. Дуріцького (15 хв).

Фото III.11. На п. Дорбун. Позаду в. Дорбун-Кая.

(a) Вид з п. Дорбун на п. Дуріцького

(b) Спуск з п. Дорбун.

Фото III.12. Вид на п. Дуріцького і шлях спуску з п. Дорбун

Див. також: [10, 11], <http://wkavkaz.narod.ru/txt/323dorbun.html>, <http://www.westra.ru/reports/kavkaz/m00bor3/#dorbun>

пер. Дуріцького

1А*, 3030, ос.-сн., Півн.Зах.-Півд.Сх.

Вийшовши на короткий, довжиною 0.5км, льодовик (фото III.13), взуваємо кішки і замінюємо лижні палки льодорубами. Починаємо підйом майже в лоба, невеликими зигзагами, по 10–20°-ному льодовику. Є незначні закриті вузькі тріщини — зв'язуватися не потрібно. Через півгодини підходимо до осипного перевального злету.

Сипуха волога і дрібна, а в місцях, що межують зі снігом, лежить на льоду і особливо рухлива. Кроки супроводжується активними зсувами осипного матеріалу — тому підйом має проводитися або щільною групою (що складно, оскільки підйом не «в лоба» є більш каменьо-небезпечний), або (і це краще) групами по 3–4 чоловіки, поки решта чекає на снігу в стороні.

Фото III.13. Шлях підйому.

З перевалу відкривається величний вид на г. Пшиш і долини р. Аманауз і р. Пшиш (фото III.14). Поставити намети на перевалі ніде, води в рідкому стані немає, лише в фазі снігу.

Спуск від тура (де була **записка**) по зеленому 20-метровому гребінцю, обходячи сніжник праворуч (фото III.15). Потім, по довгому сніжнику до пологої тераси, а звідти — ліворуч між двома скельними виступами, минаючи обрив. Після них, по битій стежці в густій траві до зони лісу. Стежка йде довгий час ($\simeq 50$ хв.) вздовж струмка (іноді вздовж його старого русла).

Див. також: [12], <http://www.progressor.ru:8080/outdoor/titancat/inet/outdoor/arhiz1.htm>

Фото III.14. На п. Дуріцького. Вид на г. Пшиш.

III.1-6 спуск долиною р. Аманауз – переправа – «Пшишська галявина»

Після занурення стежки до лісу, вона ширшає, іноді розгалужуючись. Є тупикові відгалуження, проте однаково добре протоптані. Загальний рецепт повернення на основну стежку — триматися лівого борту потоку води, в ущелині притоку Аманаузу.

Останню сходинку висячої долини потоку, що впадає в р. Аманауз стежка траверсує лівий борт ріки, виводячи до зимовою лавиною принесеного накопичення снігу. Злиття потоку і р. Аманауз власне відбувається під снігом — тому в цьому місці можна перейти на правий берег Аманаузу. Проте потрібна нам стежка йде лівим берегом. Від занурення до лісу до злиття можна спуститися за 30–40 хв.

Від лавинного виносу прямуємо стежкою лівого берега. Стежка часом петляє і губиться в камінні біля ріки, і в багатьох місцях змита повинню. Після входження до смерекового лісу, деякий час петляємо поміж величезних дерев на сталій висоті. Тут є багато місць для стоянки з водою.

Коли стежка стає двоколіійною дорогою, за 10–15 хв. доходимо до меморіального валуну. Не доходячи до цього каменя 150–200 метрів, був не дуже помітний поворот праворуч, до переправи через Аманауз. Переправа являє собою серію з повалених дерев (фото III.16(a)) через чисельні рукава Аманауза, який в цьому місці розливається, і розташована доволі далеко від власне повороту з дороги. Треба пройти хвилин 5 проти течії, по мереживу потічків і міні-каскадів водоспадів.

Перейшовши за 40 хв. через всі рукави ріки (фото III.16), стаємо на правому березі в лісі, в оточенні угруповання матрацних туристів-дідусів.

Фото III.15. Спуск з п. Дуріцького.

(а) Колода через рукав.

(b) Переправа «сванським» способом.

Фото III.16. Переправа сванським способом.

III.1-7 «Наурська стежка» – р. Секіртме – л. Буша

Зранку починаємо переходити ближче до р. Псиш, яку було чути, але не видно. Поблукавши 2–3 хвилини по безлічі ізотропних лісовозних треків, опиняємося на т.з. «Наурський стежці» — Архизський ділянці відомого «Шовкового шляху» з Китаю до Європи. Майже тисячолітня стежка чудово збереглася. По цьому антикваріату, за півтори години маршу від галявини є чудові місця для табору із видом на водоспад на правій притоці Псиша.

На крейсерській швидкості, проте все ж за майже 3 г., доходимо меморіального барельєфу з 2 голів альпіністів та стоянки біля великих валунів і видом на г. Псиш.

Від валуна веде коротка ($\simeq 15\text{м}$) бокова стежка до переправи з 2-х берез (фото III.17). Після переправи через два рукави р. Псиш ще метрів 200 берегом (присутні мініатюрні туріки) проти течії, а потім повертаємо вгору і в ліс, обходячи скелясті виходи. Піднявшись різко вгору, спускаємося вже на лівий берег р. Секіртме. Далі йдемо вздовж ріки по гальці, шлях відмічено турами.

Наші намагання знайти брід на тому місці, де він позначений на мапі [5] не вдалися. Дощі і, через них розпухла ріка, змили всі його ознаки.

Фото III.17. Переправа через р. Псиш.

Пішли далі вздовж ріки, до злиття декількох витоків. Тут також переправитися не вдалося — заважала надто бурна ліва (права по ходу) притока з л. Буша. Вирішили змінити маршрут і піти до п. Чучхур через л. Буша та л. Огари, додавши таким чином **п. Траверсний** (фото **III.18**).

Водоспад праворуч обходимо його лівим берегом (фото **III.19**) і виходимо на майже рівний сніжник, з-під якого витікає водоспад. По сніжнику переходимо потік і прямуємо в бік наступного водоспаду по «баранячих лобах», виходячи через 50 хв. на зеленувату морену (між л. Буша і скелястим правим бортом його цирку), яку видно ще здалеку (фото **III.18**).

В кінці морени є 4 місця під середніх розмірів намети. Вода поруч – капає з країв сніжників.

Див. також: [13, 14]

Фото III.18. Шлях обходу витоків р. Секіртме, виходу на л. Буша і підходу до п. Траверсний.

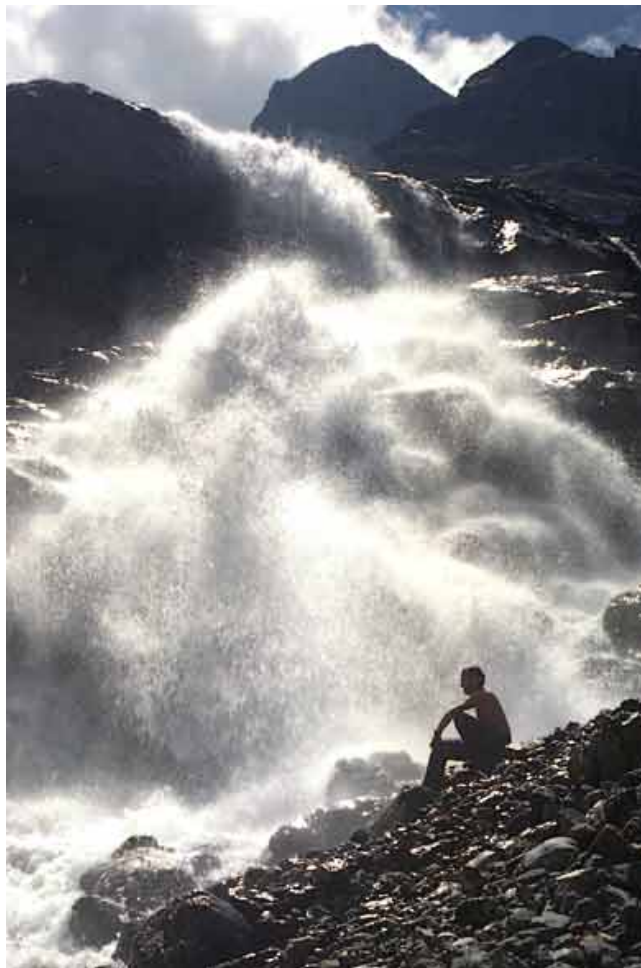

Фото III.19. Водоспад в притоці р. Секіртме, який обходиться праворуч

(а) Завтрашній вихід на л. Буша від ночівель на морені.

(b) Перші промені сонця на в. Псиш та в. Токмак.

Фото III.20. Льодовик Буша.

III.1-8 зв'язка (1Б): п. Траверсний (1Б*) – п. Чучхур (1А*)

пер. Траверсний

1Б*, 3100, ск.-сн., Півд.Зах.-Півн.Сх.

Від ночівлі на морені (підйом о 4³⁰) по розсипах каміння на льодовику виходимо на л. Буша (фото III.20(a)). Сніг ще змерзлий, оскільки до появи тут сонячного проміння ще далеко (фото III.20(b)). Піднімаємося, обходячи виходи льоду праворуч, зигзагоподібним зашморгом в напрямку до п. Чучхурська Щілина (фото III.21(a)). Поступово підходимо до найнижчого місця в боковому відрозі, що розділяє л. Буша і л. Огари, — п. Траверсний, з якого витікає водоспад (найближчий з водоспадів до п. Чучхурська Щілина).

Від цього місця варто радіально сходити за 30 хв. на п. Чучхурська Щілина, звідки добре видно п. Траверсний і, нависаючи над ним, 15-метрову стіну л. Огари (фото III.21(b)).

(а) Шлях по л. Буша під п. Траверсний та Чучхурська Щілина.

(b) Вид на п. Траверсний з п. Чучхурська Щілина.

Фото III.21. Шлях підйому до п. Траверсний

(а) Підхід до бергшунду.

(b) Вихід з бергшунду і початок скельної ділянки.

Фото III.22. Шлях підйому на п. Траверсний

Підйом на перевал підрізаний широким бергшундом глибиною 2.5 метри. Підхід до нього з нижньою страховкою (починати за 15 метрів від краю бергшунду) в місці найближчому до водоспаду — там є міст (фото III.22(a)).

Потім вздовж горизонтальної кромки праворуч (7 м), до місця на протилежному боці, де можна спуститися в бергшунд. Покрокувавши по дну бергшунду у зворотному напрямку, починається скельне лазіння (фото III.22(b)).

Необхідне попереднє провішування 1.5 мотузки вільним лазінням. На висоті однієї мотузки — закріплення зашморгом за скельний відкол. Остання мотузка закріплюється після виходу на перевал за багатотонний валун і пристраховується льодобуром.

Решта учасників проходять лазінням з рюкзаком і самостраховкою прусіком (фото III.23). Проходження від перевального злету до виходу на л. Огари зайняло 6 г.

Записку не знайшли, хоча був присутній чималий тур. Бажання поставити намет на сідловині вимагатиме навичок каменяра і прірви часу, хоча з водою жодних проблем — цілий водоспад. Проте для наметів є місце у відносному затишку на л. Огари, куди з перевальної сідловини треба ... піднятися, оскільки той нависає над перевалом. Виходимо на нього вздовж скель ліворуч до рівної ділянки, де зв'язуємося. Звідси видно в. Чучхур-Баші.

Траверсуючи в зв'язках (фото III.24(a)) закритий льодовик із, в основному, щільно засипаними тріщинами, поступово знижуючись, через 1.5 км виходимо до п. Чучхур.

Див. також: [10], <http://www.progressor.ru:8080/outdoor/titancat/inet/outdoor/arhiz2.htm#trav>

Фото III.23. Проходження скельної ділянки

(а) Траверс льодовика Огари в напрямку п. Чучхур

(b) Вид на «Зелені Озера» з п. Чучхур

Фото III.24. До і після п. Чучхур

пер. Чучхур

1А*, 3020, ос.-ск., Зах.-Сх.

Сніг л. Огари підходить до самої перевальної сідловини п. Чучхур. Перевальний злет висотою 10-15 метрів, малої крутизни із дрібною приємною сипухою.

Намет краще ставити не на перевалі, а перед перевальним злетом — тут більш захищене місце від вітру. Воду неважко знайти по краях л. Огари.

З перевалу відкривається вид на динозавроподібний гребінь г. Софія і «Зелені Озера» внизу (фото III.24(b)).

Спуск з перевалу спочатку по стежці, потім по небезпечних гладких «лобах» до сніжника праворуч. На сніжник можна вийти й раніше, але там він крутіший. При переході зі скель на сніг потрібна увага, щоб не зісковзнути донизу.

Після крутої ділянки ($\simeq 30^\circ$) сніжник переходить в пологий льодовик. Загалом за 40 хв. від початку спуску виходимо до «Зелених Озер».

Див. також: [13], <http://www.progressor.ru:8080/outdoor/titancat/pass/arhiz/chuchkh/chuc01.html>

(a) Середина підйому.

(b) Остання ділянка.

Фото III.26. Ділянки підйому на в. Чучхур-Баші.

III.1-9 в. Чучхур-Баші (1Б)

в. Чучхур-Баші

1Б, 3512, ск.-сн. гребінь, Півн.Зах.-Півд.Сх.

Вранці, швидко піднімаємося по ще змерзлому фірну і по скелях на **п. Чучхур**.

Звідти на південь починається нескладний підйом по скелястому гребеню (фото **III.27(b)**) до виходу на відносно рівну ділянку снігу.

Перетинаємо невелике снігове поле і починаємо підйом крутим сніговим схилом, який поступово переходить у скелястий гребінь (фото **III.26(a)**).

Рух по гребеню не потребує страховки – він достатньо широкий, і вимагає лише елементарної уважності. Зв'язки, закладні елементи або інші технічні засоби – не використовувалися.

В кінці підйому – коротка (7–10 метрів, без набору висоти) вузька «пилко-образна» ділянка. Тут потрібна особлива увага – це можна назвати «ключем» сходження. Проходиться, сідаючи на на гребінь, пропускаючи його поміж ногами.

Вершина – тіснуватий, відносно рівний майданчик для 10–14 чоловік.

Зворотна дорога – шляхом підйому.

Див. також: http://mountain.ru/world_mounts/caucasia/west_caucasia/2003/arhyz/, http://mountain.ru/world_mounts/caucasia/west_caucasia/2004/arhyz_opisanie

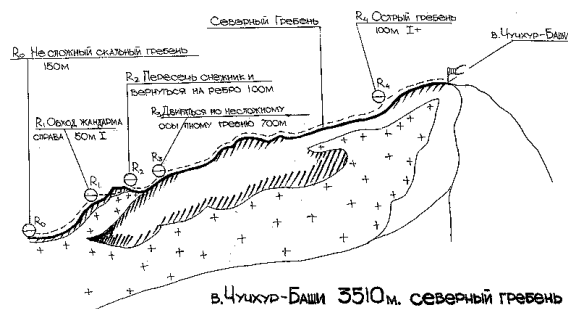

Схема III.25. Схема підйому на в. Чучхур-Баші.

(а) На в. Чучхур-Баші. Позаду г. Софія.

(b) Закінчення спуску з в. Чучхур-Баші на п. Чучхур

Фото III.27. Вершина Чучхур-Баші і п. Чучхур

III.1-10 п. Заячі Вуха (1A)

пер. Заячі Вуха

1A, 2880, ос.-сн., Півд.Сх.-Півн.Зах.

Підйом з «Зелений Озер» починається по сходинковому осипному некрутому і широкому кулуару зі струмком. Спочатку підйом по сипусі і слабкій стежці по лівому берегу струмка, потім пологий сніжник. Все проходиться в індивідуальному темпі, без застосування групової страховки.

Зняли **записку** туриста-одинака, який в тумані переплутав цей перевал з п. Холодовського. На перевалі прибито 2 дошки на честь захисників Кавказу. Намети можна поставити на сніжнику. Води достатньо — зі сніжника, або нижче зі струмка.

З перевалу відкривається вид на масиви Кара-Кая і Марух-Баші, але «Зелені Озера» не

(а) Спуск з п. Заячі Вуха

(b) Шлях спуску з п. Заячі Вуха. Ліворуч п. Холодовського.

Фото III.28. Спуск з п. Заячі Вуха.

(а) Дюльфер з п. Славутич на л. Ак-Айри.

(b) Вид на п. Славутич зі «Спартаківських ночівель» і шлях спуску.

Фото III.30. Спуск з п. Славутич

видно. Також видно підйом по трав'янистому схилу на п. Славутич (фото III.29).

Спускаємося в кішках траверсуючи праворуч першу сходинку по закритому льодовику без тріщин. На спуску групова страховка не потрібна, цілком вистачає самостраховки льодорубом (фото III.28(a), III.28(b)). Після нього, на останній сходинці, обходимо праворуч лід. Сильно праворуч (ближче до каміння) забирати не слід, оскільки падає каміння з осипних скель з-під п. Холодовського.

Порівнюючись з п. Славутич, починаємо підходити ближче до початку підйому на нього.

Див. також: [13]

III.1-11 п. Славутич (Ак-Айри Зах.) (1Б)

пер. Славутич

1Б, 2880, ск.-сн., Півд.-Півн.

Підйом на перевал зі сторони **п. Заячі Вуха** нескладний і проходить крутим трав'янистим схилом. В самому кінці підйому треба бути обережним — місця, де потрібно перейти ділянки нестійкої сипухи.

Перевальних сідловини 2 — на відстані 15 метрів одна від одної. Сідловини вузькі без можливості поставити намет. Води також немає. Є тур з **запискою**.

Існує декілька варіантів спуску: один — по стежці, що відходить праворуч і по крутих, присипаний крихтами каміння, скелях, другий — дюльфером прямо від сідловини, по довгому, вузькому сніжнику в кулуарі. Перший варіант — небезпечний через складність організації страховки і високу ймовірність падіння. Цей варіант найкраще підходить для підйому зі сторони л. Ак-Айри, для чого його переважно і використовують. Другий варіант проходить в нижній частині 20-метровим кулуаром, де періодично пролітає каміння. Проте дюльфер дозволяє швидко минути

Фото III.29. Спуск з п. Заячі Вуха і шлях підйому на п. Славутич.

небезпечну кулуарну ділянку і вийти на сніг під прикриттям скель.

Ми обрали другий варіант. Довжина дюльферу — 50 м, після нього крутий сніг (фото [III.30\(a\)](#)). Спуск (спочатку на три такти) через метрів 100 стає пологим. Після виконання прямого до рівних ділянок з травою — «Спартаківських ночівель» (0.5км).

Проходження перевалу в описаному напрямку не рекомендується, через небезпечність спуску в сторону л. Ак-Айри. Логічним виглядає включення цього перевалу в маршрут в напрямку з л. Ак-Айри.

Див. також: <http://wkavkaz.narod.ru/txt/349akairyz.html>, [15]

III.1-12 «Спартаківські ночівлі» – с. Архиз

На наступний день під дрібний дощ вирушаємо вниз. Від місця стоянки переходимо потік води, що поділяє «Спартаківські ночівлі» навпіл, на його правий берег і спускаємося по морені, а потім на сніжник (чи маленький льодовик). Праворуч ефектно нависає язик льодовика, що сповзає з г. Софія.

Сніжник виводить до плоского майданчику — стоянки, проте на лівому березі потоку і водоспаду, що обриваються донизу прямо від них. Перейти на лівий берег з правого можна трохи вище по течії від стоянок, забираючись до сніжних мостів через нього.

Для виходу на стежку, необхідно перетнути майданчик навскоси, віддаляючись від зародку водоспаду праворуч. Звідти починається (позначена турами) стежка в обхід водоспаду, спускаючись якою відкривається чудовий вид на мереживо водоспадів (фото [III.31](#)).

Стежка по лівому берегу р. Ак-Айри через півгодини виводить до злиття з р. Софія. Тут необхідно перейти Ак-Айри вброд (таджицьким способом, по 6 чоловік) (фото [III.32](#)). Від устя за 10 хв. вище по течії р. Софія знаходиться «Софійська галявина» — цивілізація й сміття.

Відірвавшись від кіосків з пивом, за 3.5 переходи по ґрунтовці доходимо до «Мостової галявини», звідки йдемо забирати заброску до Архизу.

III.1-13 с. Архиз – «Місячна галявина»

Ділянка маршруту з с. Архиз до «Місячної галявини» повторює аналогічну частину пункту [III.1-2](#). Єдиною відмінністю в проходженні була менша кількість переходів (тільки 2), чим завдячували акліматизації.

Зупинитися на ніч можна практично в будь-якому рівному місці — наприклад, на галявині, що з правого боку дороги, за 0.5 км до т/б «Романтик».

Фото III.31. Водоспади дол. Ак-Айри.

Фото III.32. Перехід р. Ак-Айри вброд.

III.1-14 п. Федосєєва (1А)

пер. Федосєєва

1А, 2880, ос., Півд.-Півн.

(а) Перед завершальним підйомом на п. Федосєєва

(b) Химерні скелі на п. Федосєєва. Тур із запискою.

Фото III.33. Перевал Федосєєва

Зранку від «Місячної галявини» починаємо йти на північ, в сторону перевалу, який чудово видно — пониження в хребті, в оточенні вапнякових скель. Спочатку по ґрунтовці повз розвалини якихось будівель, потім по стежках заглиблюємося до лісу.

Стежку ми втратили майже одразу, тому йшли просто вгору, вибираючи найпростіший шлях. На виході за межі лісу ви повинні опинитися дещо лівіше від директриси перевалу — тут є широкі горизонтальні галявини, вода і дрова у вигляді сухих поодиноких дерев.

Звідти починається завершальна стадія підйому по кулуароподібному утворенню, яке можна взнати по осипам сірого каміння, звідки витікає слабкий струмок. Після виходу з утворення потрапляємо на величезне давнє ліжко льодовика — тут вже мало трави, саме каміння. По стежці, або навпростець підходимо до перевального злету. Є багато місць для ночівлі, вода — біля країв сніжників у ямах. Від початку злету по зигзагоподібній стежці (фото III.33(a)) нарешті виходимо на перевал, до химерних скель-«пальців» (фото III.33(b)).

Фото III.34. The Lost World of Agur Lakes.

(а) Вид на п. Федосеєва від Агурських озер.

(b) Дол. Кяфар-Агуру-Схід.

Фото III.35. Що видно від Агурських озер.

Загалом підйом на перевал зайняв 5 г., тому його можна «рекомендувати» для першого в житті перевалу, для ефективного відсіву психологічно нестійких. Радимо уникати проходження перевалу в описаному напрямку за один день. Потрібно роботи ночівлю на північних схилах хр. Абішира-Ахуба або взагалі проходити перевал в напрямку північ-південь.

З перевалу відкривається напівфантастичний вид, не схожий ні на що, що ми бачили раніше. Граніт замінився на вапняк і змінилися форми гір. Агурські озера оточені Агурським та Туровим плато, які викликають асоціації з романом Конан-Дойля «Загублений Світ» (фото III.34).

Перевальна **записка** знаходиться в великому турі (фото III.33(b)), поруч із меморіальною табличкою на честь дослідника Федосеєва.

З перевалу спускаємося по стежці, що відходить ближче до туру, до Агурського озера по сніжинках, та поміж валунами (фото III.35(a)). Переходимо на правий берег озера і стаємо на ніч на східному березі озера, біля великого вертикального каменя в густій траві.

Див. також: [16], <http://wkavkaz.narod.ru/txt/419fedoseeva.html>, http://www.planeta-rostov.ru/materials/materials_detail.php?mat_id=47, <http://www.progressor.ru:8080/outdoor/titancat/pass/arhiz/fedoseev/fedo01.html>

Фото III.36. Печера в дол. Кяфар-Агуру-Схід.

III.1-15 «Агурські озера» – р. Кяфар-Агур – п. Розсипний Горб (н/к)

Від місця ночівлі проходимо повз двох озер по черзі і починаємо спускатися вздовж водоспаду (який одразу ховається під сніг), по його лівому берегу. В середині спуску виходимо на сніжник і доїжджаємо до низу. Звідти пішли оглянути печеру, що знаходиться в лівобережних схилах потоку (фото III.36).

(а) Валуни дол. Кяфар-Агуру-Схід.

(b) Вздовж р. Кяфар-Агур.

Фото III.37. Долини Кяфар-Агурів.

Далі прямуємо по широкій долині Кяфар-Агуру-Східного (фото III.35(b)) до рівня рододендронів і великих валунів з берізками (фото III.37(a)) — за цим місцем є переправа на правий берег. Проте ми дійшли до злиття Кяфар-Агурів нижче і переправилися там.

Продовжуємо спуск по лівому берегу р. Кяфар-Агур, по стежці. Ущелина поступово звужується. Після позначеної на карті переправи на правий берег стежка стає здебільшого кінною і йде впритул до річки. Через 2 г. зникаюча стежці зникла остаточно, впершись в скельний притиск, який обривався до води. На додачу почалася злива.

Повернувшись назад на 100 метрів починаємо підйом в лоба по крутому схилу з лісом і дуже густою травою. Особливо стимулювало підйом те, що нам дітися в вузький ущелині нікуди, якщо вода хоч трохи підніметься. Через 10 хвилин підйому потрапляємо на (позначену на карті) кінну стежку, яка сильно змінюючи висоту через півтори години виводить до п. Розсипний Горб (після виходу з зони лісу стежки фактично немає).

III.1-16 хр. Інгур

Від п. Розсипний Горб починається дорога по хр. Інгур. Від самого перевалу дорогу не видно і щоб потрапити на неї необхідно трохи піднятися в напрямку однойменної вершини. Траверсувати Горб на рівні перевалу не варто, оскільки так до дороги потрапити складніше.

Приємна дорога постійно спускається, петляє серед корів і чабанів, які не лінуються, углявши групу, скакати 4–6 км, аби спитати звідки будемо.

Через 10 км гарний і широкий тракт виводить до межі лісу з мініатюрою Ейфелевої вежі — триангуляційним знаком. Ліворуч є спуск до коша (так гордо називається загородка з двох дощок), ще нижче якого знаходиться джерело і місця для стоянок [17]. Проте ми пройшли трохи далі і заночували біля самої дороги, занурившись праворуч в березовий криво-ліс. Воду, якщо пощастить, можна знайти по чисельних слідах худоби, якій вона теж потрібна.

Зранку продовжуючи спуск дорогою, вже по лісу, за 2 г., перетнувши в середині спуску широку заболочену галявину, потрапляємо до р. Кяфар-Агур. В цьому місці знаходиться переправа, яка, судячи з усього, в недощовий період доступна возам і кінноті.

Див. також: [17]

III.1-17 переправа через р. Кяфар-Агур – п. Генерівська балка (н/к)

Зараз, через нещодавні дощі рівень води значно піднявся і ширина ріки становила 10-15 метрів. Організувати надійну навісну переправу неможливо, оскільки найближчі дерева знаходяться на відстані близько 30 метрів від води, а перейти або переплисти річку одному неможливо.

Переправляємося на 20 метрів метрів нижче місця, де переїздить кіньми, перед поворотом (попід скелястим лівим берегом) русла праворуч — тут найширше місце із мілиною на $\frac{1}{3}$ ширини русла. Переходили вбхід таджицьким способом, усі разом (12 чоловік), в одне кільце. Перехід таким самим способом числом меншим 8 чоловіків, не рекомендується через сильну течію.

Після переправи дорога веде вздовж ріки приблизно 1 км і виводить до галявини із покинутим вагончиком. Поворот на п. Генерівська Балка непомітний і має знаходитися до виходу на цю галявину. Його варто знайти, оскільки підйом без дороги надто виснажливий, хоча і можливий.

Від галявини ми повернули вгору, і більше 2 годин піднімалися по бездоріжжю, по руслу маленького потоку. Перед самим виходом на хребет, потрапили (траверснувши праворуч) на загублену дорогу і до п. Генерівська Балка вже йшли по ній.

Генерівська Балка — це одна з 2 або 3-х паралельних балок, що спускаються до дол. Великого Зеленчука. І тільки по одній з них є стежка. Згори знайти її в високій траві, або вгадати балку, по якій спускатися важко, тому рекомендуємо планувати проходження цієї ділянки в зворотному напрямку або мати достатній резерв часу.

Як виявилось, ми вибрали не ту балку і 3 години борсалися в дуже крутому, кам'янистому струмку, який час від часу перетворювався на 3–5 метрові водоспади. Спуск цією дорогою постійно вимагає самостраховки, дарма, що це ліс. А в деяких місцях навіть дюльферу, особливо, якщо почне темніти. Починати спуск по цих балках менш ніж за 4 години до сутінок не варто, якщо не бажаєте відчувати себе мавпами, заночувавши на деревах.

За годину до темряви нарешті вийшли на асфальтну дорогу, 5 км вище Нижнього Архизу. На відстані 1–1.5 км від виходу з балки, де під шосе тече струмок, праворуч є широка поздовжня заглиблена галявина, де можна спокійно стати на ніч.

Див. також: [18], http://www.planeta-rostov.ru/materials/materials_detail.php?mat_id=51

III.1-18 с. Нижній Архиз – Невинномиськ

Наступного ранку біля єдиного мосту в Нижньому Архизі нас чекала **машина**. Оглянувши храми Нижнього Архизу (пункт II.4-4) та Образ (пункт II.4-5), поїхали до Невинномиську.

По дорозі на вже знайомому КПП, міліція спробувала ще раз вимагати гроші, але подіяло те, що сказали, що «давали» коли туди їхали.

III.2 Визначальні перешкоди та потенційно небезпечні ділянки маршруту

Визначальними для описаного маршруту є **п. Траверсний (1Б*)**, **п. Славутич (1Б*)** та **в. Чучхур-Баші (1Б)**. Ці два перевали проходилися в нестандартному напрямку, що суттєво, — тому їх подолання вимагало більше часу і сил, ніж звичайно потрібно для перешкод категорії 1Б*. Основна небезпека цих перевалів полягає в вірогідних каменепадах.

Вершина Чучхур-Баші є вельми стандартною для своєї категорії і згадується в цьому розділі як непритаманний гірським спортивним походам елемент альпінізму. При сходженні потрібна елементарна увага в вузьких місцях скельного передвершинного гребеню.

Перевал **Чучхур** на сьогоднішній день не відповідає категорії 1А*, яка є заниженою. Спуск по скелях в сторону «Зелених Озер» більш притаманний перевалам категоріям 1Б-1Б*. При спуску з перевалу описаним шляхом варто дотримуватися рекомендації спускатися сніжником, де це є можливим.

Єдині ділянки закритих льодовиків на маршруті проходять по л. Буша та л. Огари. Обидва льодовики не мають значних тріщин.

Виходячи з зазначеного, при плануванні маршруту в Архизі слід приділити увагу напрямку проходження деяких перевалів – суб'єктивне враження від складності може змінюватися на цілу категорію. Сніжно-осипні перевали зазвичай легші і приємніші за скельно-осипні.

Можна рекомендувати Архиз як цікавий район для початкових походів 1 та 2 к.с.

III.3 Подяки

Звіт був підготовлений спільними зусиллями **Соколова Артема** (пункт III, загальне оформлення), **Смілянець Наташі** (розділи A.5, II), **Павлова Олександра** (пункт A.6), **Усенко Андрія** (пункт IV.1), **Шевченко Люди** (пункт A.4), **Мостової Ілони** (пункт A.1, фотографії), **Воробйова Костянтина** (самовіддане сканування фотографій), **Іносова Дмитра** (фотографування і сканування плівок), **Гусиніної Наташі** (фотографії), **Колтіка Макса** (фотографії), **Ніконенко Олексія** (фотографії), **Кудлай Наташі** (сканування).

Звіт було зверстано за допомогою L^AT_EX та pdfL^AT_EX.

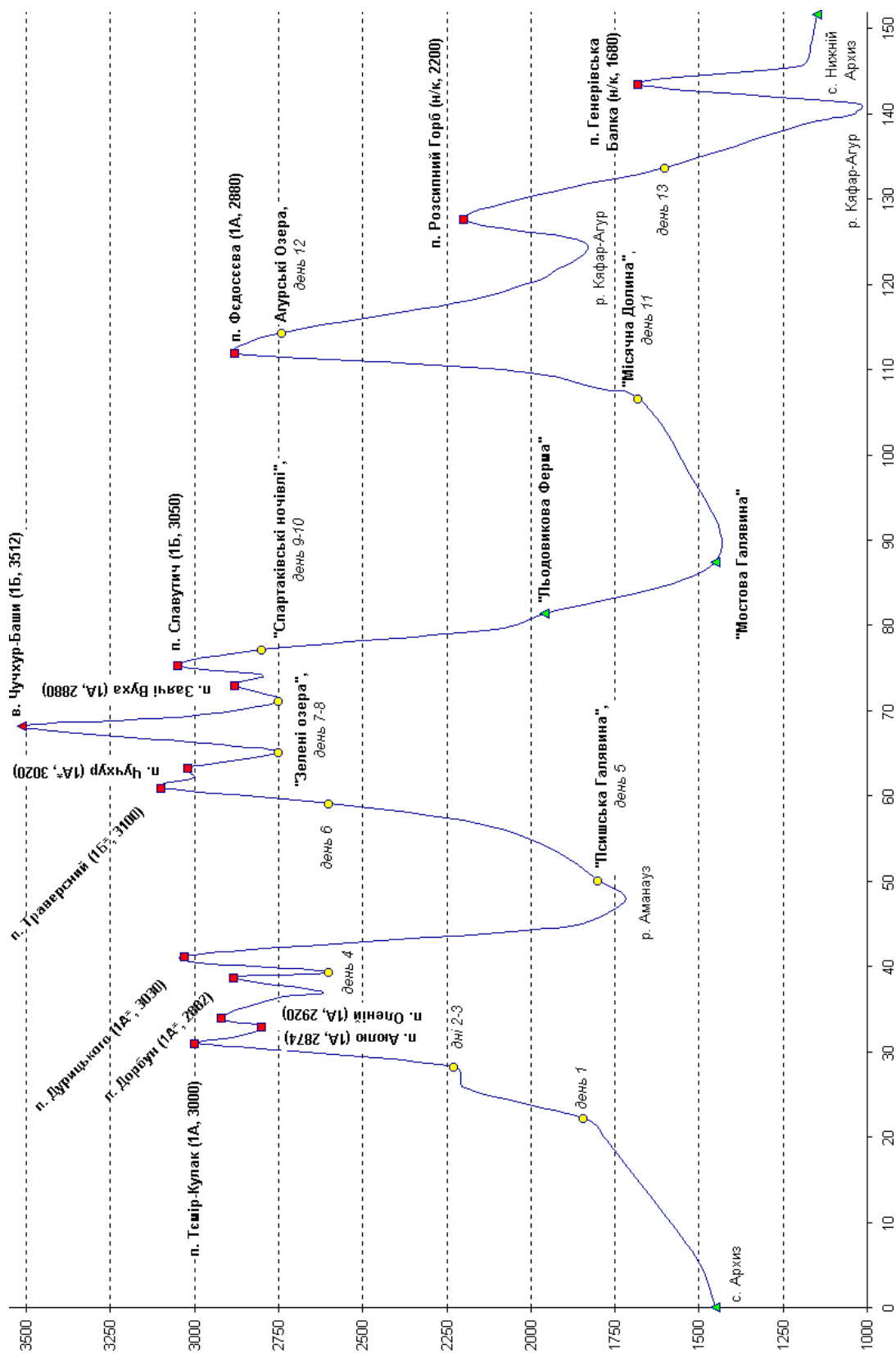
IV Графік руху та висотний профіль

IV.1 Графік руху

Дата	N	Час	Ділянка маршруту	Характер шляху	Пересування	Метеоумови
10.08	1	??-2:00	вокзал – КПП на границі КЧР	асфальт	ГАЗель	глуха ніч
		1 г.	КПП – Черкеськ	—//—	—//—	сонячно
		2 г. 35 хв.	Черкеськ – Архиз	—//—	—//—	—//—
		15 хв.	Архиз – «Мостова галявина»	грунтовою	—//—	—//—
		3 г.	галявина – р. Дукка – ніч	—//—	пішки	сонячно, хмарність
11.08	2	50 хв.	мн – переправа через Дукку	лісова стежка		дощ
		3 г. 30 хв.	переправа – край лісу	—//—		дощ, туман
		1 г. 30 хв.	край лісу – два озера	луки		—//—
12.08	3		вимушена стоянка	—		сильний дощ, туман
13.08	4	1 г. 40 хв.	мп – під п. Тёмір-Кулак	крупний осип		переважно хмарно
		2 г. 15 хв.	під – п. Тёмір-Кулак	1А , середній осип, фірн		хмарно, туман
		35 хв.	п. Тёмір-Кулак – п. Айюлю	1А , трава, каміння		переважно хмарно
		25 хв.	п. Айюлю – під п. Оленячий	каміння	—//—	—//—
		20 хв.	під п. Оленячий – п. Оленячий	1А , середній осип	—//—	—//—
		1 г. 10 хв.	п. Оленячий – під перелаз	осип, трава, валуни	—//—	безхмарно
		25 хв.	підйом – сідло перелазу	трава	—//—	—//—
		1 г.	перелаз – мн (Δ-озеро)	крута трава, осип	—//—	—//—
14.08	5	1 г.	мн – п. Дорбун	1А* , трава, стежка	пішки	невелика хмарність
		1 г.	п. Дорбун – п. Дуріцького	1А* , дрібний осип, фірн	—//—	—//—
		30 хв.	п. Дуріцького – альп. луки	сніжник, гірська стежка	—//—	—//—
		4 г.	луки – переправа р. Аманауз	стежка	—//—	—//—
		1 г.	переправа – «Псишська галявина»	повалені дерева	—//—	—//—
15.08	6	2 г. 50 хв.	мп – р. Секіртме	1000-літня стежка	пішки	сонячно
		1 г. 30 хв.	брід – виток Секіртме	стежка по берегу	—//—	—//—
		1 г. 30 хв.	злиття – морена л. Буша	сніг, морена	—//—	—//—
16.08	7	1 г. 30 хв.	мн – під п. Траверсний	фірн	пішки	
		1 г.	п. Чухурська Щілина (рад.)	1А , —//—	—//—	
		6 г.	під перевал – п. Траверсний	1Б* , фірн, нескладні скелі	пішки, лазіння	
		1 г.	л. Огари – п. Чучхур	фірн	зв'язки	
		40 хв.	п. Чучхур – «Зелені озера»	1А* , дрібний осип, фірн	пішки	
17.03	8	1 г. 10 хв.	«Зелені озера» – п. Чучхур	—//—	пішки	
		2 г.	п. Чучхур – в. Чучхур-Баши	1Б , сніг, нескладні скелі	—//—	
		40 хв.	в. Чучхур-Баши – п. Чучхур	—//—	—//—	—//—
		40 хв.	п. Чучхур – «Зелені озера»	дрібний осип, фірн	—//—	—//—
		1 г.	озера – п. Заячі Вуха	середній осип, фірн	—//—	
		30 хв.	п. Заячі Вуха – під п. Славутич	фірн	—//—	
		1 г.	злет – п. Славутич	1Б* , трава, осип	—//—	
		5 г. 10 хв.	до «Спартаківських ночівель»	фірн	дюльфер, пішки	
19.08	9		вимушена стоянка	—	—	сильна гроза
20.08	10	3 г.	мн – переправа р. Ак-Айри	осип, гірська стежка	пішки пішки	хмарно
		2 г. 45 хв.	переправа – «Мостова галявина»	грунтовка	—//—	сонячно
		2 г.	туди-назад до с. Архиз	—//—	—//—	—//—
		1 г. 20 хв.	галявина – т/б «Романтик»	—//—	—//—	—//—
21.08	11	5 г.	мн – п. Федосеева	1А , ліс, трава, осип	пішки	сонячно
		1 г.	п. Федосеева – мн (оз.)	середній, дрібний осип		хмарно, туман
22.08	12	1 г.	мн – печера	крупний, середній осип, фірн	пішки	хмарно, дрібний дощ
		1 г.	печера – р. Кяфар-Агур	гірська стежка	—//—	
		2 г.	переправа – кінець стежки	—//—	—//—	хмарно
		1 г. 25 хв.	до п. Розсипний Бугор	напролом, гірська стежка	—//—	короткочасний дощ
		1 г. 45 хв.	п. Розсипний Бугор – мн	грунтовою	—//—	переважно хмарно
23.08	13	2 г.	мн – переправа р. Кяфар-Агур	грунтовка, гірська стежка	пішки	сонячно
		3 г.	до п. Генерівська Балка	напролом, дорога	—//—	—//—
		3 г. 15 хв.	перевал – асфальтна дорога	спуск по потоку	—//—	безхмарно
			Час вказано ходовий			

IV.2 Висотний профіль маршруту

Умовні позначення: **жовтий кружечок** — місця ночівлі, **зелений трикутник** — населені пункти, **червоні трикутники і прямокутники** — вершини та перевали, відповідно.

А Додатки

А.1 Список скорочень і абревіатур

1. МВС — Міністерство Внутрішніх Справ
2. ВВіР — Відділ Віз і Реєстрацій
3. САО — Спеціальна Астрономічна Обсерваторія
4. РАТАН — РадіоТелескоп Академії Наук
5. КЧР — Карачаєво-Черкеська Республіка
6. ПРЗ — Пошуково-Рятувальний Загін
7. КРС — Контрольно-Рятувальна Служба
8. МКК — Маршрутно-Кваліфікаційна Комісія
9. ГКХ — Головний Кавказький Хребет
10. БТА — Большой Телескоп Азимутальный
11. ст. — станиця або століття (в залежності від контексту)
12. т/б — турбаза
13. т/с — турстоянка
14. в/ч — військова частина
15. мн — місце ночівлі
16. див. — дивися
17. в. — вершина
18. п. — перевал
19. хр. — хребет
20. р. — ріка або рік (в залежності від контексту)
21. л. — льодовик
22. сн. — сніжний
23. ск. — скельний
24. ос. — осипний
25. рад. — радіально

А.2 Спорядження

А.2-1 Групове спорядження на групу з 12 учасників

1. намети на 4-х чоловік, 3шт.
2. мотузка 50м (10мм), 3шт.
3. котли, 2шт.
4. газові пальники, 3шт.
5. льодобури, 3шт.
6. фотоплівка, (технічний мінімум) 3шт
7. газових балонів (440мл), 20шт. (див. коментар про витрати газу, пункт [А.3](#))

Вага групового спорядження в перерахунку на одну людину: $\simeq 3.4$ кг.

А.2-2 Особисте спорядження

1. льодоруб
2. вібрами
3. кішки
4. карабіни, 3 шт.
5. ФСП («вісімка»)
6. каска
7. прусік ($\varnothing$ 6мм)
8. стремено ($\varnothing$ 6мм)
9. «вус» страховки льодоруба
10. рукавиці
11. легке взуття для рівних ґрунток або асфальту
12. сонцезахисні окуляри (скляні або пластикові з написом типу "UV protection")
13. кружка, ложка, миска, ніж
14. сонцезахисний кашкет
15. футболки з довгими рукавами
16. накидка на себе і рюкзак
17. куртка, що не продувається, бажано з капюшоном
18. основні штани, що дихають
19. куртка з Polartec або светр, 1-2шт.
20. шерстяні носки, 2 пари

21. звичайні носки, 2-3 пари
22. вкладиш у спальник/зшивку
23. спальник
24. килимок
25. гроші (min 900RUR + 30\$)
26. дійсні паспорти (закордонний, якщо є, і внутрішній)
27. сірники або запальничка

А.2-3 Додаткове опціональне особисте спорядження

1. в'єтнамки
2. страховка рюкзака (довжиною 45-50см, $\varnothing$ 6мм)
3. сидушка
4. крем проти сонячних опіків (фактор ≥ 25)
5. мобільний телефон із роумінгом
6. лижні або телескопічні палки
7. ліхтарик із запасом елементів живлення
8. шорти
9. футболки з короткими рукавами

Вага особистого спорядження однієї людини: $\simeq 4$ кг.

А.3 Витрати газу

Звичайно для літніх походів рекомендують 50-70гр газу на людину в день¹.

У нас витрати газу склали — 4.84 літрів газу на 237 літрів закип'яченої води, тобто **20гр. газу на літр води** або в розрахунку на людино-день (в середньому і по днях, коли готували на ватрі) **30гр. на людину в день**.

¹Типові витрати газу, http://www.mount.ru/equip/recommend/Gas/Gas_rashod.htm

А.4 Аптечка

А.4-1 Склад групової аптечки

Сумарна вага аптечки: 0.75кг.

№	Назва препарату	Призначення	Дозування	Кількість
	ПЕРЕВ'ЯЗОЧНИЙ МАТЕРІАЛ			
1	Бинт стерильний			5 10 см - 2 шт.; 7 14 — 2 шт.
2	Бинт нестерильний			5 10 см — 2 шт.; 7 14 — 2 шт.
3	Індивідуальний перев'язочний пакет			2 шт.
4	Вата			стерильна — 100 г; нестерильна — 100 г
5	Еластичний бинт			2 шт.
6	Лейкопластир			1 широкий, 1 вузький + бактерицидний
7	Ножиці			1шт.
8	Шприци			(2 мл) 10 шт.
	ЗНЕЗАРАЖУЮЧІ ЗАСОБИ			
1	Йоду розчин спиртовий			5% 50 г
2	Марганцівка (калію перманганат)			10г
3	Перекис водню			50 г
4	Спирт			0,5 л
5	Стрептоцид в таблетках	порошок дезінфікує, підсушує рану		10 шт.
	ЗНЕБОЛЮЮЧІ ЗАСОБИ			
1	Но-Шпа	знеболююче, розслаблює гладенькі м'язи живота		10 шт.
2	Анальгін	голова, невралгія, артрит, міозит, радикуліт		10 шт.
3	Доларен	зубний біль		14 шт.
4	Цитрамон	голова — гіпотонія		12 шт.
5	Федин	суглоби		10 шт.
6	Кеталонг	в/м дія — 6-8 год		10 амп.
7	Офлокаїн	пов'язка на інфіковані рани, опіки	1 р./д.	15 г
8	Фіналгон	зігріваюче, розтягнення, незначні травми, крепатура, профілактика обморожень		30 г
9	Пантенол-спрей	опіки, подряпини		1 фл.
10	Преднізолон	протишокове	2-3 мл в/м,	2 амп.
	ПРОТИЗАСТУДНІ ЗАСОБИ			
1	Ефект-капсули	усунення комплексу симптомів	1 к. — на 12 год	10 шт.
2	Колдрекс/чай		дія — 8 год	3 пак.
3	Трайсілс	ангіна		8 шт.
4	Септефріл	ангіна		6 шт.
5	Йодний розчин		3-4 краплі на склянку теплої води — поло-скання горла	
6	Аспірин	жарознижуюче		6 шт.
7	Мукалтин	проти кашлю		10 шт.
	ШЛУНКОВО-КИШКОВІ ПРОБЛЕМИ			
1	Но-Шпа	знеболююче, розслаблює гладенькі м'язи живота		10шт.
2	Тетрациклін	сильнодійне, антибіотик, при підозрі на ди-зентерію		15 шт.
3	Регідрон	пронос		1 пак.
4	Сенадексин	запор		12 шт.
5	Активоване вугілля	абсорбент, знеболююче	1 табл./кг ваги	80 шт.
6	Лопедіум		не більше 8 к./д.	20 шт.
7	Гастал	печія		10 шт.

	СЕРЦЕВІ ЗАСОБИ			
1	Валідол	судинорозширююче, заспокійливе — помірний серцевий біль, невроз, протиблювотне при морській хворобі		12 шт.
2	Нітрогліцерин	якщо валідол не подіяв		20 шт.
3	Кофеїн	активізація серцевої діяльності — шок, отруєння	по 1 табл.	10 шт.
	textbІРІЗНЕ			
1	Лоратидин	протиалергійне, не викликає сонливості, Іт./д.		10 шт.
2	Папазол	знижує тиск		10 шт.
3	Кальцію глюконат			20 шт.
4	Глюкоза			20 шт.
5	крем «Спасатель»	опіки, укуси комах, потертості		1шт.
6	Софродекс	отит, інфекційний кон'юнктивіт		10 мл
7	Кромогексал	алергійний кон'юнктивіт		10 мл
8	Дитячий крем			1шт.
	ВІТАМІНИ			
1	«Оліговіт»			100 драже
2	Аскорбінова кислота			20 табл.

А.4-2 Склад індивідуальної аптечки

1. еластичний бінт, 1шт.
2. лейкопластирь, 1рул.
3. бактерицидний пластир
4. стерильний широкий бінт, 1шт.
5. активоване вугілля, 2уп.
6. крем від засмаги, сонячних опіків (фактор ≥ 25)
7. крем дитячий
8. знеболюючий засіб в пігулках (напр., анальгін)
9. медикаменти проти своїх власних хронічних хвороб.

А.5 Продуктова розкладка

Страва	На людину, г.	Загалом на групу, г.
цукор	415	5395
мед	140	1820
варення	140	1820
сухарі	1500	19500
чай	108	1404
какао	40	520
кисіль	40	520
гречка	336	4368
рис	304	3952
горох	96	1248
пшоно	192	2496
макарони	240	3120
пшеничка	144	1872
вівсянка	160	2080
пюре	560	7280
гречані пластівці	240	3120
сухе м'ясо	99	1350
соя	90	1170
сухе молоко	165	2145
топлене масло	80	1040
спеції	84	1092
сіль	252	3276
кетчуп	120	2480
майонез	80	750
гірчиця	100	3640
морква	162	2106
капуста	81	1053
буряк	81	1053
часник	27	351
цибуля	54	702
паштет	55	715
соняшникове масло	60	780
риба в маслі	240	3120
сир	700	9100
ковбаса	120	1560
суджук	80	1040
балик	120	1560
сало	160	2080
родзинки	175	2275
курага	325	4225
арахіс	140	1820
лимон	70	910
карамель	260	3380
чорнослив	150	1950
грецькій горіх	120	1560
щербет	140	1820
халва	140	1820
печиво	480	6240
вафлі	400	5200
шоколад	390	5070
Загалом	10695	139098
в кг/люд	10.7	
вага на жінку	7.9	
вага на чоловіка	11.9	

А.6 Фінансові витрати

Витратна стаття	Сума на 12 чоловік, ₴
їжа	1259
фотоплівка	46
газ	123
квитки на поїзд	2904
під'їзд Невинномиськ-Архиз-Невинномиськ	1092
відкуп від російської міліції	55
екскурсія храмами Нижнього Архизу	35
телеграми в МКК і КРС	35
їжа в поїзд на зворотній шлях	82
реєстрація в ВВІР	175
Загалом, вартість походу на одну людину	484 ≈ 90\$

Кожен учасник мав мати мінімум 900RUR і додатково, про всяк випадок не менше 30\$.

А.7 Розклади роботи закладів

Телеграму про початок/кінець маршруту краще подати, відповідно, з Черкеська (в Архиз до закриття місцевої пошти можна не встигнути) та Невинномиську (телеграф знаходиться в будівлі вокзалу).

Установа	Дні тижня і години роботи
ВВІР	ПН-ВТ-СР-ЧТ, 10:00–13:00
Пошта в Архизі	ПН-ВТ-СР-ЧТ-ПТ-СБ, 10:00–12:00 і 13:00–15:00

A.8 Перевальні записи

рута туркоч вичае
в чиноте вичае
на и. Галин Кучак
плада догидивал
мрени, идан на и. Са. Горе
убаво.
руков туркоча К. Г.
Свишкова К
2. Архив 11. 2004. 2.

(а) Записка з п. Тёмір-Кулак.

Группа туристов Центра летско-юношеского туризма г. Вологодского 210 Тур. Пилицы
в количестве 10 человек, совершая туризм, поход путешествие
категории 1А пер. бланки
категории сложности, вышла в тур по месту хранения записки
пер. бланки
пешеходные объекты, маршрут маршрута, маршрута, маршрута и т. д.
со спорной пер. бланки
Местонахождение г. Вологодский
Состояние группы хорошее
Группа продолжает движение в направлении село Семинское
Движение по маршруту от тура начало 12 час 20 мин 11 часов 20 мин
Смита записки группы село Арзир от ручья
наименование группы, вид туризма, направление движения (прямой/обратный)
от 12-00 21.04.94 г. под руководством И. И. И. И.
Руководитель группы И. И. И. И.

(b) Записка з п. Оленячий.

Группа туристов из Москвы в составе 15 человек из
предприятия Шереметьев Д. А. 13 августа 2004 года в
12⁰⁰ выехала на первую Дюбину (2880, 1А*) со стороны
Тюфея. Провела, составные группы отпустила. р. Белья
Оформилась в наряды на первую Дюбину.
Намер. маршрутный номер 18/3-220 ТК МАИ
Состав группы туристов из Москвы из предприятия
Резерва А.В.

(с) Записка з п. Дорбун.

Утром туристы из «Белуги», добравшись до перевала
Дурицкого (1180 м) со стороны р. Кизилоуэ, считая гру-
по 4 км. пог. р. в. в. восточной г. Полюса холмная.
Составлен маршрут Бураго, направление отключено.
Движение в сторону Большой Лоды.

44.08.

Время: 320

Весь день и погода!

(d) Записка з п. Дуріцького.

Примечание: в настоящее время поровнен суррог
оценивать 15 к.с.

(е) Записка з п. Чучхур.

[illegible]

(f) Записка з в. Чучхур-Баші.

А.9 Документи для отримання пропуску в прикордонну зону

А.9-1 Заява

Командиру в/ч 2011

от <П.І.П. керівника групи>,
проживающего по адресу:
<адреса керівника групи>

заявление

Прошу Вас разрешить группе туристов в составе _____ человек (список прилагается) пребывание в пограничной зоне с целью совершения похода по маршруту:

пос. Архыз - р. Архыз - пер. Темир-Кулак - пер. Айюлю - пер. Дорбун - пер. Воронцова-Вельяминова (рад.) - пер. Браконьеров - р. Псыш - пер. Ложный Кизгыч - пер. Ак-Айры Центральный - р. София - т/с «Лунная Долина» - пер. Федосеева - р. Кяфар-Агур - хр. Ингур - пер. Генеровская Балка - пос. Нижний Архыз

в сроки со _____ по _____ 20____ года.

<дата (перший день перебування)> Руководитель группы: <П.І.П. керівника, підпис>

А.9-2 Список группы

Список туристов г. Киева, совершающих с 10.08.2004 по 25.08.2004 поход II к.с. по маршруту:

пос. Архыз - р. Архыз - пер. Темир-Кулак - пер. Айюлю - пер. Дорбун - пер. Воронцова-Вельяминова (рад.) - пер. Браконьеров - р. Псыш - пер. Ложный Кизгыч - пер. Ак-Айры Центральный - р. София - «Лунная Долина» - пер. Федосеева - р. Кяфар Агур - хр. Ингур - пер. Генеровская Балка - пос. Нижний Архыз

№	Ф.И.О.	дата рождения	место рождения	место работы/учебы	адрес	№паспорта	кем/когда выдан
1 (рук.)	...	...	...	...	...	...	...
2	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...

Бібліографія

- [1] Бондарев Н. Д. *M25*, page 94. In [6], 2002.
- [2] Бондарев Н. Д. *M21*, pages 83–88. In [6], 2002.
- [3] Бондарев Н. Д. *M20*, pages 81–83. In [6], 2002.
- [4] *Архыз. 1:1000000*. Ростовская военно-картографическая часть №11, Ростов-на-Дону, 1999.
- [5] *Архыз. 1:1000000*. Сев.-Кав. Аэрогеодезическое предприятие Роскартографии, 1999.
- [6] Бондарев Н. Д. *Архыз. Большая Лаба*. Издатель И. В. Балабанов, Москва, 2002.
- [7] Бондарев Н. Д. *M33*, page 105. In [6], 2002.
- [8] Бондарев Н. Д. *Другие маршруты*, page 113. In [6], 2002.
- [9] Бондарев Н. Д. *M33*, page 108. In [6], 2002.
- [10] Бондарев Н. Д. *Другие маршруты. Траверс истоков р. Белой*, page 146. In [6], 2002.
- [11] Бондарев Н. Д. *M44*, pages 139–141. In [6], 2002.
- [12] Бондарев Н. Д. *M9*, page 45. In [6], 2002.
- [13] Бондарев Н. Д. *M41*, pages 124–128. In [6], 2002.
- [14] Бондарев Н. Д. *M42*, pages 128–130. In [6], 2002.
- [15] Бондарев Н. Д. *M53*, page 157. In [6], 2002.
- [16] Бондарев Н. Д. *M35, M69*, pages 110, 193–194. In [6], 2002.
- [17] Бондарев Н. Д. *M69*, page 192. In [6], 2002.
- [18] Бондарев Н. Д. *M68*, page 189. In [6], 2002.

B GNU Free Documentation License

Version 1.2, November 2002
Copyright ©2000,2001,2002 Free Software Foundation, Inc.

59 Temple Place, Suite 330, Boston, MA 02111-1307 USA

Everyone is permitted to copy and distribute verbatim copies of this license document, but changing it is not allowed.

Preamble

The purpose of this License is to make a manual, textbook, or other functional and useful document "free" in the sense of freedom: to assure everyone the effective freedom to copy and redistribute it, with or without modifying it, either commercially or noncommercially. Secondly, this License preserves for the author and publisher a way to get credit for their work, while not being considered responsible for modifications made by others.

This License is a kind of "copyleft", which means that derivative works of the document must themselves be free in the same sense. It complements the GNU General Public License, which is a copyleft license designed for free software.

We have designed this License in order to use it for manuals for free software, because free software needs free documentation: a free program should come with manuals providing the same freedoms that the software does. But this License is not limited to software manuals; it can be used for any textual work, regardless of subject matter or whether it is published as a printed book. We recommend this License principally for works whose purpose is instruction or reference.

1. APPLICABILITY AND DEFINITIONS

This License applies to any manual or other work, in any medium, that contains a notice placed by the copyright holder saying it can be distributed under the terms of this License. Such a notice grants a world-wide, royalty-free license, unlimited in duration, to use that work under the conditions stated herein. The "**Document**", below, refers to any such manual or work. Any member of the public is a licensee, and is addressed as "**you**". You accept the license if you copy, modify or distribute the work in a way requiring permission under copyright law.

A "**Modified Version**" of the Document means any work containing the Document or a portion of it, either copied verbatim, or with modifications and/or translated into another language.

A "**Secondary Section**" is a named appendix or a front-matter section of the Document that deals exclusively with the relationship of the publishers or authors of the Document to the Document's overall subject (or to related matters) and contains nothing that could fall directly within that overall subject. (Thus, if the Document is in part a textbook of mathematics, a Secondary Section may not explain any mathematics.) The relationship could be a matter of historical connection with the subject or with related matters, or of legal, commercial, philosophical, ethical or political position regarding them.

The "**Invariant Sections**" are certain Secondary Sections whose titles are designated, as being those of Invariant Sections, in the notice that says that the Document is released under this License. If a section does not fit the above definition of Secondary then it is not allowed to be designated as Invariant. The Document may contain zero Invariant Sections. If the Document does not identify any Invariant Sections then there are none.

The "**Cover Texts**" are certain short passages of text that are listed, as Front-Cover Texts or Back-Cover Texts, in the notice that says that the Document is released under this License. A Front-Cover Text may be at most 5 words, and a Back-Cover Text may be at most 25 words.

A "**Transparent**" copy of the Document means a machine-readable copy, represented in a format whose specification is available to the general public, that is suitable for revising the document straightforwardly with generic text editors or (for images composed of pixels) generic paint programs or (for drawings) some widely available drawing editor, and that is suitable for input to text formatters or for automatic translation to a variety of formats suitable for input to text formatters. A copy made in an otherwise Transparent file format whose markup, or absence of markup, has been arranged to thwart or discourage subsequent modification by readers is not Transparent. An image format is not Transparent if used for any substantial amount of text. A copy that is not "Transparent" is called "**Opaque**".

Examples of suitable formats for Transparent copies include plain ASCII without markup, Texinfo input format, LaTeX input format, SGML or XML using a publicly available DTD, and standard-conforming simple HTML, PostScript or PDF designed for human modification. Examples of transparent image formats include PNG, XCF and JPG. Opaque formats include proprietary formats that can be read and edited only by proprietary word processors, SGML or XML for which the DTD and/or processing tools are not generally available, and the machine-generated HTML, PostScript or PDF produced by some word processors for output purposes only.

The "**Title Page**" means, for a printed book, the title page itself, plus such following pages as are needed to hold, legibly, the material this License requires to appear in the title page. For works in formats which do not have any title page as such, "Title Page" means the text near the most prominent appearance of the work's title, preceding the beginning of the body of the text.

A section "**Entitled XYZ**" means a named subunit of the Document whose title either is precisely XYZ or contains XYZ in parentheses following text that translates XYZ in another language. (Here XYZ stands for a specific section name mentioned below, such as "**Acknowledgements**", "**Dedications**", "**Endorsements**", or "**History**".) To "**Preserve the Title**" of such a section when you modify the Document means that it remains a section "Entitled XYZ" according to this definition.

The Document may include Warranty Disclaimers next to the notice which states that this License applies to the Document. These Warranty Disclaimers are considered to be included by reference in this License, but only as regards disclaiming warranties: any other implication that these Warranty Disclaimers may have is void and has no effect on the meaning of this License.

2. VERBATIM COPYING

You may copy and distribute the Document in any medium, either commercially or noncommercially, provided that this License, the copyright notices, and the license notice saying this License applies to the Document are reproduced in all copies, and that you add no other conditions whatsoever to those of this License. You may not use technical measures to obstruct or control the reading or further copying of the copies you make or distribute. However, you may accept compensation in exchange for copies. If you distribute a large enough number of copies you must also follow the conditions in section 3.

You may also lend copies, under the same conditions stated above, and you may publicly display copies.

3. COPYING IN QUANTITY

If you publish printed copies (or copies in media that commonly have printed covers) of the Document, numbering more than 100, and the Document's license notice requires Cover Texts, you must enclose the copies in covers that carry, clearly and legibly, all these Cover Texts: Front-Cover Texts on the front cover, and Back-Cover Texts on the back cover. Both covers must also clearly and legibly identify you as the publisher of these copies. The front cover must present the full title with all words of the title equally prominent and visible. You may add other material on the covers in addition. Copying with changes limited to the covers, as long as they preserve the title of the Document and satisfy these conditions, can be treated as verbatim copying in other respects.

If the required texts for either cover are too voluminous to fit legibly, you should put the first ones listed (as many as fit reasonably) on the actual cover, and continue the rest onto adjacent pages.

If you publish or distribute Opaque copies of the Document numbering more than 100, you must either include a machine-readable Transparent copy along with each Opaque copy, or state in or with each Opaque copy a computer-network location from which the general network-using public has access to download using public-standard network protocols a complete Transparent copy of the Document, free of added material. If you use the latter option, you must take reasonably prudent steps, when you begin distribution of Opaque copies in quantity, to ensure that this Transparent copy will remain thus accessible at the stated location until at least one year after the last time you distribute an Opaque copy (directly or through your agents or retailers) of that edition to the public.

It is requested, but not required, that you contact the authors of the Document well before redistributing any large number of copies, to give them a chance to provide you with an updated version of the Document.

4. MODIFICATIONS

You may copy and distribute a Modified Version of the Document under the conditions of sections 2 and 3 above, provided that you release the Modified Version under precisely this License, with the Modified Version filling the role of the Document, thus licensing distribution and modification of the Modified Version to whoever possesses a copy of it. In addition, you must do these things in the Modified Version:

- A. Use in the Title Page (and on the covers, if any) a title distinct from that of the Document, and from those of previous versions (which should, if there were any, be listed in the History section of the Document). You may use the same title as a previous version if the original publisher of that version gives permission.
- B. List on the Title Page, as authors, one or more persons or entities responsible for authorship of the modifications in the Modified Version, together with at least five of the principal authors of the Document (all of its principal authors, if it has fewer than five), unless they release you from this requirement.
- C. State on the Title page the name of the publisher of the Modified Version, as the publisher.
- D. Preserve all the copyright notices of the Document.
- E. Add an appropriate copyright notice for your modifications adjacent to the other copyright notices.
- F. Include, immediately after the copyright notices, a license notice giving the public permission to use the Modified Version under the terms of this License, in the form shown in the Addendum below.
- G. Preserve in that license notice the full lists of Invariant Sections and required Cover Texts given in the Document's license notice.
- H. Include an unaltered copy of this License.

- I. Preserve the section Entitled "History", Preserve its Title, and add to it an item stating at least the title, year, new authors, and publisher of the Modified Version as given on the Title Page. If there is no section Entitled "History" in the Document, create one stating the title, year, authors, and publisher of the Document as given on its Title Page, then add an item describing the Modified Version as stated in the previous sentence.
- J. Preserve the network location, if any, given in the Document for public access to a Transparent copy of the Document, and likewise the network locations given in the Document for previous versions it was based on. These may be placed in the "History" section. You may omit a network location for a work that was published at least four years before the Document itself, or if the original publisher of the version it refers to gives permission.
- K. For any section Entitled "Acknowledgements" or "Dedications", Preserve the Title of the section, and preserve in the section all the substance and tone of each of the contributor acknowledgements and/or dedications given therein.
- L. Preserve all the Invariant Sections of the Document, unaltered in their text and in their titles. Section numbers or the equivalent are not considered part of the section titles.
- M. Delete any section Entitled "Endorsements". Such a section may not be included in the Modified Version.
- N. Do not retitle any existing section to be Entitled "Endorsements" or to conflict in title with any Invariant Section.
- O. Preserve any Warranty Disclaimers.

If the Modified Version includes new front-matter sections or appendices that qualify as Secondary Sections and contain no material copied from the Document, you may at your option designate some or all of these sections as invariant. To do this, add their titles to the list of Invariant Sections in the Modified Version's license notice. These titles must be distinct from any other section titles.

You may add a section Entitled "Endorsements", provided it contains nothing but endorsements of your Modified Version by various parties—for example, statements of peer review or that the text has been approved by an organization as the authoritative definition of a standard.

You may add a passage of up to five words as a Front-Cover Text, and a passage of up to 25 words as a Back-Cover Text, to the end of the list of Cover Texts in the Modified Version. Only one passage of Front-Cover Text and one of Back-Cover Text may be added by (or through arrangements made by) any one entity. If the Document already includes a cover text for the same cover, previously added by you or by arrangement made by the same entity you are acting on behalf of, you may not add another; but you may replace the old one, on explicit permission from the previous publisher that added the old one.

The author(s) and publisher(s) of the Document do not by this License give permission to use their names for publicity for or to assert or imply endorsement of any Modified Version.

5. COMBINING DOCUMENTS

You may combine the Document with other documents released under this License, under the terms defined in section 4 above for modified versions, provided that you include in the combination all of the Invariant Sections of all of the original documents, unmodified, and list them all as Invariant Sections of your combined work in its license notice, and that you preserve all their Warranty Disclaimers.

The combined work need only contain one copy of this License, and multiple identical Invariant Sections may be replaced with a single copy. If there are multiple Invariant Sections with the same name but different contents, make the title of each such section unique by adding at the end of it, in parentheses, the name of the original author or publisher of that section if known, or else a unique number. Make the same adjustment to the section titles in the list of Invariant Sections in the license notice of the combined work.

In the combination, you must combine any sections Entitled "History" in the various original documents, forming one section Entitled "History"; likewise combine any sections Entitled "Acknowledgements", and any sections Entitled "Dedications". You must delete all sections Entitled "Endorsements".

6. COLLECTIONS OF DOCUMENTS

You may make a collection consisting of the Document and other documents released under this License, and replace the individual copies of this License in the various documents with a single copy that is included in the collection, provided that you follow the rules of this License for verbatim copying of each of the documents in all other respects.

You may extract a single document from such a collection, and distribute it individually under this License, provided you insert a copy of this License into the extracted document, and follow this License in all other respects regarding verbatim copying of that document.

7. AGGREGATION WITH INDEPENDENT WORKS

A compilation of the Document or its derivatives with other separate and independent documents or works, in or on a volume of a storage or distribution medium, is called an "aggregate" if the copyright resulting from the compilation is not used to limit the legal rights of the compilation's users beyond what the individual works permit. When the Document is included in an aggregate, this License does not apply to the other works in the aggregate which are not themselves derivative works of the Document.

If the Cover Text requirement of section 3 is applicable to these copies of the Document, then if the Document is less than one half of the entire aggregate, the Document's Cover Texts may be placed on covers that bracket the Document within the aggregate, or the electronic equivalent of covers if the Document is in electronic form. Otherwise they must appear on printed covers that bracket the whole aggregate.

8. TRANSLATION

Translation is considered a kind of modification, so you may distribute translations of the Document under the terms of section 4. Replacing Invariant Sections with translations requires special permission from their copyright holders, but you may include translations of some or all Invariant Sections in addition to the original versions of these Invariant Sections. You may include a translation of this License, and all the license notices in the Document, and any Warranty Disclaimers, provided that you also include the original English version of this License and the original versions of those notices and disclaimers. In case of a disagreement between the translation and the original version of this License or a notice or disclaimer, the original version will prevail.

If a section in the Document is Entitled "Acknowledgements", "Dedications", or "History", the requirement (section 4) to Preserve its Title (section 1) will typically require changing the actual title.

9. TERMINATION

You may not copy, modify, sublicense, or distribute the Document except as expressly provided for under this License. Any other attempt to copy, modify, sublicense or distribute the Document is void, and will automatically terminate your rights under this License. However, parties who have received copies, or rights, from you under this License will not have their licenses terminated so long as such parties remain in full compliance.

10. FUTURE REVISIONS OF THIS LICENSE

The Free Software Foundation may publish new, revised versions of the GNU Free Documentation License from time to time. Such new versions will be similar in spirit to the present version, but may differ in detail to address new problems or concerns. See <http://www.gnu.org/copyleft/>.

Each version of the License is given a distinguishing version number. If the Document specifies that a particular numbered version of this License "or any later version" applies to it, you have the option of following the terms and conditions either of that specified version or of any later version that has been published (not as a draft) by the Free Software Foundation. If the Document does not specify a version number of this License, you may choose any version ever published (not as a draft) by the Free Software Foundation.